

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

DISTRICTE DE SANT ANDREU

BARCELONA (BARCELONÈS)

Del 19 de juliol a l'1 de setembre; del 20 al 29 de setembre; del 9 al 30 de
novembre de 2017; del 8 al 21 de febrer de 2018



Codi: 086/17

Resolucions Generalitat de Catalunya: R/N 470 K121-NB 2017/1-20608 | R/N 470 K121-NB 2017/2-20848 | R/N 470 K121-NB 2017/3-21097 | R/N 470 K121-NB 2018/1-21480

Lourdes Moret Pujol

Antoni Bosch Bullich

Mataró, 08 de maig de 2018

Barcelona
Gestió Urbanística SA

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

SUMARI

1.	SITUACIÓ.....	4
2.	MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC.....	4
3.	CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC.....	5
3.1.	Notícies històriques	5
3.2.	Antecedents arqueològics	7
4.	MOTIVACIÓ.....	10
5.	FONAMENTS DE DRET.....	11
6.	METODOLOGIA.....	11
7.	TREBALLS REALITZATS.....	11
8.	RESULTATS.....	13
9.	CONCLUSIONS	14
10.	BIBLIOGRAFIA.....	15
1.	WEBGRAFIA	16

ANNEX 1. RESOLUCIONS GENERALITAT DE CATALUNYA

ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

ANNEX 3. FITXES D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

ANNEX 4. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

FITXA TÈCNICA

Lloc de la intervenció	carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Població i comarca	Barcelona, Barcelonès
Jaciment/s arqueològic/s	Aqüeducte romà; Rec Comtal; Torre del Bell-lloc.
Coordenades UTM ETRS89	X= 432249 / Y=4588308 / Z=29.5 X=432399 / Y=4588249 / Z=26.9 X=432605 / Y=4588185 / Z=24.3
Promoció	BAGURSA. Barcelona Gestió Urbanística SA
Execució obra	CONSTRUCCIONES RUBAU
Execució intervenció	Antequem, SL
Direcció tècnica	Lourdes Moret Pujol; Antoni Bosch Bullich
Tipus d'intervenció	Preventiva
Activitat autoritzada	Control i excavació arqueològica
Codi	086/17
Resolucions Generalitat de Catalunya	R/N 470 K121-NB 2017/1-20608 R/N 470 K121-NB 2017/2-20848 R/N 470 K121-NB 2017/3-21097 R/N 470 K121-NB 2018/1-21480
Dates	Del 19 de juliol a l'1 de setembre; del 20 al 29 de setembre; del 9 al 30 de novembre de 2017; del 8 al 21 de febrer de 2018
Resum	Amb motiu de les obres del Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu, a Barcelona, s'ha realitzat una intervenció arqueològica per tal de localitzar possibles restes pertanyents a l'aqüeducte romà; Rec Comtal, Torre del Bell-lloc o restes prehistòriques. La intervenció ha permès identificar únicament restes de fonamentacions i un túnel de tir de les antigues casernes militars erigides l'any 1922.
Paraules clau	Túnel de tir Casernes Sant Andreu

1. SITUACIÓ

La intervenció s'ha situat en dos espais diferents, un al solar limitat a l'oest pel carrer Gran de Sant Andreu, al nord pel futur carrer d'Antonio Santiburcio, a l'est pel Passeig Torras i Bages i al sud pel futur carrer de Víctor Colomer, objecte del projecte de conversió en zona verda del futur Parc d'Antonio Santiburcio, i un segon espai afectat per l'execució del projecte de Recollida pneumàtica d'escombraries que creua el Passeig de Torres i Bages, transcorre pel solar ubicat entre el Passeig Torres i Bages; Passeig de Santa Coloma; Carrer de Fernando Pessoa i carrer de Palomar, creua el carrer de Fernando Pessoa i transcorre al llarg de 30m per la vorera nord del carrer del Palomar, front els núm. 31-39, del districte de Sant Andreu de Barcelona, el Barcelonès.

2. MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC

El relleu del terme municipal de Barcelona pertany a tres unitats: la Serralada Litoral, el pla de Barcelona i els deltes del Besòs i el Llobregat. El fragment de la Serralada Litoral comprès dins el terme és format essencialment per la serra de Collserola, cadena contínua de formes arrodonides que s'aixeca bruscament sobre el pla i es manté a una altitud de 300 a 500 m, amb la culminació al Tibidabo (512 m alt.). És constituïda per un sòcol granític, molt descompost per les condicions de meteorització del clima mediterrani, sobre el qual hi ha disposada una cobertura d'esquistos del Silurià inferior, en part metamòrfics, esquistos ampelítics i calcaris del Silurià superior i del Devonian, i esquistos arenosos, gresos i conglomerats del Carbonífer. Les calcàries devonianes constitueixen dos morrots als extrems de la serra de Collserola (el turó de Montcada al nord-est —ja fora del terme— i el de Santa Creu d'Olorda al sud-oest).

Pel costat de la ciutat, aquesta serra resta limitada per una falla d'orientació NE-SW que la separa d'una sèrie de serrats —turó de Monterols (121 m), el Puget (181 m), turó de can Muntaner (189 m), turó de Falcó (249 m), turó d'en Móra, o el Carmel (267 m), turó de la Rovira, o muntanya Pelada (261 m), turó de la Peira (133 m)— formats pels mateixos materials de la cobertura de la serra de Collserola i gairebé totalment edificats. Entre aquestes dues alineacions, al llarg de la falla que les separa, s'obre el corredor d'Horta a Sarrià, excavat en el granit descompost i actualment aprofitat pel pas de la Ronda de Dalt. El coll dels Penitents, o dels Quatre Camins (170 m), que és el punt més alt d'aquest corredor, separa les petites conques d'Horta i de Sarrià. El piemont forma un replà superior del pla de Barcelona separat del replà inferior per un escarpament d'uns 15 m d'alçària.

El replà superior és constituït per un basament d'argiles grogues pliocèniques, que contenen alguns nivells de sorra en els quals s'inclouen bons aqüífers. Sobre aquest sòcol pliocènic hi ha superposats uns dipòsits cíclics formats per argiles roges a la base, seguides de llims grocs i d'una crosta calcària a la part superior, que corresponen a diferents intervals de les oscil·lacions climàtiques del Quaternari.

El pla de baix ocupa el sector comprès entre l'esmentat corredor i el mar. La plana baixa es troba accidentada per dos monticles: l'un, de molt poca importància topogràfica, és l'antic mont Tàber (15 m), damunt del qual fou establerta la primitiva ciutat; l'altre, que sobresurt molt més en el relleu, és el Montjuïc (173 m), format per argiles i gresos miocènics amb els quals hom construí la major part dels edificis monumentals de Barcelona, almenys fins el 1955, i que s'aixeca suaument sobre el pla, mentre que, tallat per una falla, cau bruscament sobre la mar, formant un cingle de més de 150 m (el Morrot).

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

Al nord-est i al sud-oest el pla inferior de Barcelona continua sense interrupció per les planes deltaïques del Besòs i del Llobregat, respectivament. El delta del Besòs és una petita plana d'uns 17 km² que avançava lentament, però que ha fornit els materials que, arrossegats per un corrent marí que contorneja la costa, han omplert els successius ports medievals de Barcelona; a la fi de la dècada dels noranta, el curs baix del Besòs ha estat totalment remodelat i el delta ha estat ampliat amb una petita península artificial. El delta del Llobregat forma una plana de més de 90 km² que resta gairebé del tot fora el terme municipal de Barcelona, bé que constitueix una àrea d'expansió recent de barris residencials, i nou centre de serveis del port i de la ciutat. La urbanització moderna desborda el pla i s'interna pels congosts del Llobregat i el Besòs travessant la Serralada Litoral, cap a les terres planes del Vallès Occidental¹.

3. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

3.1. Notícies històriques

Sant Andreu de Palomar és un barri del districte de Sant Andreu de Barcelona. Fou el principal nucli de l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar que més o menys coincideix amb el que avui és el districte de Sant Andreu i Nou Barris.

La primera notícia escrita data de l'any 992, quan en un document de permuta d'una herència es menciona un lloc anomenat Palomar. L'any 1034 apareixen junts els noms de Sant Andreu, patró de la parròquia, i Palomar. Els límits de l'antic poble de Sant Andreu de Palomar anaven del Besòs fins a la serra de Collserola, i de Montcada al nord, fins a Sant Martí de Provençals al sud. La riera d'Horta era la divisió amb el municipi veí de Sant Martí. Situat a la plana amb terres fèrtils, la seva activitat principal era l'agricultura. El regadiu li arribava del *rec Comtal*, sèquia que cap a l'any 954 va fer construir el comte Miró I per conduir l'aigua des de Montcada fins a Barcelona.

Durant els segles XI, XII i XIII es constituí un primer nucli d'habitatges a l'entorn de l'església. Al llarg del segle XIII s'incrementa la relació de la creixent comunitat andreuca amb Barcelona; nobles, col·laboradors de la monarquia i membres del Consell de Cent, com els Sant Climent, foren propietaris de terres a Sant Andreu de Palomar. Organitzats en *Universitat dels Parroquians* (el Comú que tenia els seus representants en els prohoms) els habitants d'aquell Sant Andreu no baixaven dels 500-600, malgrat els efectes de la pesta de 1348. D'ençà el segle XIV creixen considerablement les confraries; a Sant Andreu de Palomar se'n constitueix la dels *Homes Forans*, confirmada el 1401 pel rei Martí, que aplegava els habitants del terme que encara no havien assolit la categoria de parroquians. Al Coll de Finestrelles, lloc de pas per aquells que travessaven el Pla de Barcelona provinents dels Pirineus, fou construït l'hospital de Vallbona, on els homes forans malats i els captaires podien fer-hi estada.

Al segle XVI ja es pot parlar de masies escampades per la demarcació del poble de Sant Andreu de Palomar. La pagesia de Sant Andreu s'originà a partir d'arrendament o cessions de terres, per part d'una classe mitjana organitzada.

Al llarg del temps es van anar conformant els diferents carrers entorn de l'eix del carrer Gran, corresponent a una antiga via romana.

Un fet destacable va ésser que la Guerra dels Segadors es va iniciar a Sant Andreu de Palomar el 1640, quan els sometents de Sant Celoni, de Blanes i pagesos de la Catalunya interior que baixaven a contractar-se per la sega, van decidir marxar contra les forces del Comte-duc d'Olivares, que es mantenien a Catalunya bo i acabada la guerra del francès i que saquejaven poblacions i violaven drets bàsics dels seus habitants. Escolliren per bandera el Sant Crist de la

¹ Enciclopèdia.cat

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

Parròquia i s'enfilaren cap a Barcelona, on varen alliberar el diputat Francesc de Tamarit i els consellers Francesc Joan de Vergós i de Sorribes i Lleonard Serra, donant mort al virrei de Catalunya i tingueren la ciutat a mercè seva. Nombroses reunions entre els consellers de Barcelona i els segadors revoltats tingueren lloc a la parròquia de Sant Andreu de Palomar.

A l'estiu de 1705, durant la Guerra de Successió que va acabar amb la victòria del Felip V l'Onze de Setembre de 1714, la masia de Can Borní, a tocar de la Riera d'Horta, va esdevenir quarter general de la Plana Major de l'Arxiduc Carles d'Àustria.

El Decret de Nova Planta resultant d'aquesta derrota que va posar fi a les Institucions de Govern de Catalunya i va comportar un nou sistema d'administració territorial. L'antiga parròquia de Sant Andreu de Palomar va passar a ésser un Municipi independent. Llavors es va confeccionar el primer segell del Municipi, que representava la creu de Sant Andreu, un colom i una ma oberta de cap avall.

El creixement de la població amb la construcció de nous habitatges i masies (can Pere Valent, can Verdaguer, can Xandri, Can Sala, can Diumengó, can Guineueta, les Carasses...) va anar convertint el terme municipal en un ric espai per al conreu. El viatger i agrarista anglès Mr. Arthur Young, al seu pas per Sant Andreu de Palomar l'estiu de 1787, va dir: "-Quedo meravellat d'aquests camps, els conreus són a tocar i molt ben portats, encara no s'ha fet una collita que ja en comença una de nova..." L'agricultura fou una de les principals fons de vida fins a l'arribada de l'època industrial.

La industrialització que va tenir lloc a finals del segle XIX i principis del XX porta a Sant Andreu empreses importants, com la tèxtil Fabra i Coats, La Maquinista, Fabricació Nacional de Colorants, i una bona quantitat d'empreses petites i tallers.

El 20 d'abril de 1897 la reina d'Espanya, signà el Decret d'Agregació que va annexionar Sant Andreu de Palomar i molts altres Pobles del Pla de Barcelona (Gràcia, Sants, Les Corts, Sant Martí, Sant Gervasi, posteriorment Sarrià) a Barcelona. La Junta desagregacionista creada a l'efecte, no va poder-ho pas evitar. El Tribunal d'Assumptes Contenciosos i Administratius acordà, el 21 de febrer de 1902, de no acceptar la desagregació de Barcelona. Això va convertir el poble en el Districte 9è. Posteriorment l'antic Terme Municipal fou esquartrat i repartit per els Districtes d'Horta-Guinardó, Sant Martí, Nou Barris i el propi de Sant Andreu, amb l'afegit d'una part de Sant Martí de Provençals (La Sagrera).

Església de Sant Andreu

En el segle X existeix el primer esment del temple de Sant Andreu, que va ser assaltat i destruït per Al-Mansur l'any 985. Construïda una nova església romànica i consagrada l'any 1105 pel bisbe Berenguer de Barcelona, va tornar a ser destruïda pels almogàvers i tornada a consagrar per sant Oleguer l'any 1132.

D'aquesta parròquia van sortir el 8 de juny de 1640 els segadors amb la imatge del Sant Crist per a protestar contra el virrei Comte de Santa Coloma al que van matar, en el famós Corpus de Sang. El 1850 es decideix ampliar-la donant-li l'encàrrec de les obres a l'arquitecte andreuenc Pere Falqués i Urpí, amb una aparença entre classicista i eclecticista, la torre del campanar integrada en l'extrem esquerre de la façana principal i el cimbori quadrangular de 68 m d'altura, són els dos elements més destacats de la seva fisonomia.

Durant la Setmana Tràgica de 1909 i després durant la guerra civil de 1936 torna a sofrir greus incendis, que destrossen sobretot la decoració interior. Entre el 1954 i 1960, el pintor local Josep Verdaguer és l'encarregat de pintar els murals, representant la vida de Sant Andreu i escenes bíbliques.

Església de Sant Pacià

Feta per l'arquitecte Joan Torras i Guardiola i inaugurada l'any 1881, és d'estil neogòtica, d'una sola nau i coberta amb voltes ogivals nervades. Els finestrals també són d'estètica gòtica. Tota ella té un aspecte molt sobri. Es va incendiar durant la Setmana Tràgica de 1909. Va tornar al

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

culte l'any 1922, construint-se llavors el campanar. El mosaic del sòl el va dissenyar Antoni Gaudí i es va restaurar l'any 1988 per Lluís Bru i Borrell. L'any 1985 l'escultor Medina Ayllón va tallar un Crist Ressuscitat per al absis, sobre el mural del pintor Eudald Serrasolses de Sant Andreu².

Casernes Militars de Sant Andreu

El complex de les casernes militars va ser inaugurat l'any 1929 sota mandat de la dictadura de Primo de Ribera, Ocupava 100.000m² destinats a l'allotjament de diversos regiments d'artilleria. Durant la guerra civil espanyola tingué un paper rellevant. La nit del 18 al 19 de juliol de 1936, les tropes van afegir-se a l'aixecament militar feixista dels generals Sanjurjo, Franco i Mola. La ràpida resposta de les autoritats republicanes i de les milícies populars va impedir que les tropes poguessin desplegar-se per Sant Andreu o s'afegissin al sector de l'exèrcit que s'havia apoderat de capitania general, al port. A la caiguda de la tarda, la rebel·lió era ofegada a Barcelona i el general Goded, que l'havia d'encapçalar a Catalunya i les Illes, es rendia.

Acabada la guerra, l'exèrcit va recuperar el complex i no serà fins principis del segle XXI que s'inicià l'enderroc de molts dels edificis que formaven el complex.

3.2. Antecedents arqueològics

A la zona objecte d'aquest estudi, anteriorment s'hi ha portat a terme dues intervencions arqueològiques, als anys 1999 i 2004, a càrrec de C. Subiranas Fàbregas i M. Jiménez Marzo (ArqueoCat), per una banda, i D. Giner (Codex), de l'altra. Els vestigis arqueològics documentats en aquest sector abasten una forquilla cronològica molt àmplia, des de la prehistòria fins a l'època contemporània.

Prehistòria

Durant la realització d'una intervenció preventiva a l'any 2004, es van documentar fragments de ceràmica de cronologia del Bronze Final-Ferro³, en un dels sondejos realitzats, aparentment descontextualitzat.

Període romà

Durant la primavera del 2004 es van realitzar una sèrie de sondejos preventius en l'àrea compresa entre el que fou el Molí de Sant Andreu i el carrer Coronel Monasterio, actual carrer Fernando Pessoa, degut al fet que la zona havia estat declarada zona d'equipaments i s'havia d'iniciar la construcció d'un taller per persones discapacitades. Els resultats del sondejos realitzats van evidenciar la presència de nombroses restes arqueològiques, d'entre les quals en destacava un tram de l'aqüeducte d'època romana. Es tractaria d'un dels dos aqüeductes de Barcino que portava l'aigua des del Besòs fins a la ciutat.⁴

Un altre dels elements localitzats va ser l'antic camí de Santa Coloma, identificat en els estudis com a tram 5c de l'itinerari 5 (via transversal interior) dins la xarxa viària d'època antiga al Pla de Barcelona. Aquest camí tindria una origen romà com a via de servei paral·lela a l'aqüeducte per tal de poder realitzar-hi les tasques de manteniment i les reparacions necessàries. Així doncs, aquest antic camí hauria perviscut en el temps consolidant-se com a via de circulació⁵.

Període Medieval i Modern⁶

² Enciclopèdia.cat

³ Giner, D. (2004). Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al C/ Coronel Monasterio 6-16 (Barcelona, el Barcelonès). Codex. Inèdit

⁴ Giner, D. (2004).

⁵ Giner, D. (2004).

⁶ Subiranas Fàbregas, C. Jiménez Marzo, M. (1999). Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al Rec Comtal (Carrer Palomar de Barcelona (Barcelonès). ArqueoCat. Inèdit

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

La torre de Bell-lloc es correspon a una torre senyorial del segle XI, i possiblement s'ubicaria aproximadament on actualment està instal·lada Hidroelèctrica de Catalunya (ENDESA).

Es coneix, per informació bibliogràfica, que la torre estava assentada sobre una vil·la romana malgrat no coneixem els materials arqueològics apareguts que ho justifiquin. L'actual alteració per diverses obres de part del traçat de la vella infraestructura permet fixar l'interès en, entre d'altres, la hipotètica situació de la històrica torre de Bell-lloc. De possible origen romà i vinculada a la centuriació del territori, documentalment és coneguda la vinculació de l'edifici defensiu medieval a la custòdia del proper rec, restant alhora ubicat al peu de l'antiga *Strata Subteriora*.

Potser aprofitada estructuralment en moments posteriors, fóra una línia de recerca acceptable considerar que l'antiga fortificació es transformà en la coneguda Can Vinyes, explotació agrària que perdurà fins a la construcció de les casernes d'artilleria de Sant Andreu, en el primer terç del segle passat⁷.

Al solar objecte del present estudi s'hi trobaven dues masies d'origen modern. Es tracta de Can Vinyes, situada a l'angle NO del Solar i Can Tissó, situada a l'angle SO⁸.

El primer document que es conserva de la masia de Can Vinyes data de l'any 1848 quan Eudald Pigrau deixa en herència al seu fill Pere Pigrau i Oliver el mas i la finca. Cal destacar que fins l'any 1904 s'havia anomenat Torre Espanyol.



Vista de Can Vinyes des del carrer Gran de Sant Andreu. "Les Masies de Sant Andreu del Palomar"

El segon mas estava situat a la cruïlla entre el carrer Gran de Sant Andreu i el carrer Palomar. Es creu que podria tenir el seu origen vers els segles XVII o XVIII. L'any 1835 va patir una important reforma que la convertí en casa fortificada per tal d'evitar els envits dels carlins durant la primera carlinada (1833-1839).

Ambdues masies foren enderrocades l'any 1929 per la construcció de les casernes militars.

El Rec Comtal era el nom que rebia la canalització d'aigua derivada del riu Besòs, prop de Montcada, i que es dirigia a Barcelona tot seguint la línia del mínim pendent i la terrassa quaternària del torturà que la limita. La captació d'aigua s'iniciava al marge dret del riu Besòs, a l'alçada de Montcada i Reixac. El rec discorria al peu del vessant nord del turó de Montcada, penetrava al Pla de Barcelona per Vallbona, creuava els antics termes de Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals (actuals barris de Trinitat Vella, Sant Andreu, Sagrega - La Verneda, Clot), seguia pel barri de Marina, entrava a la ciutat de Barcelona pels carrers Rec

⁷ Projecte d'Intervenció Arqueològica

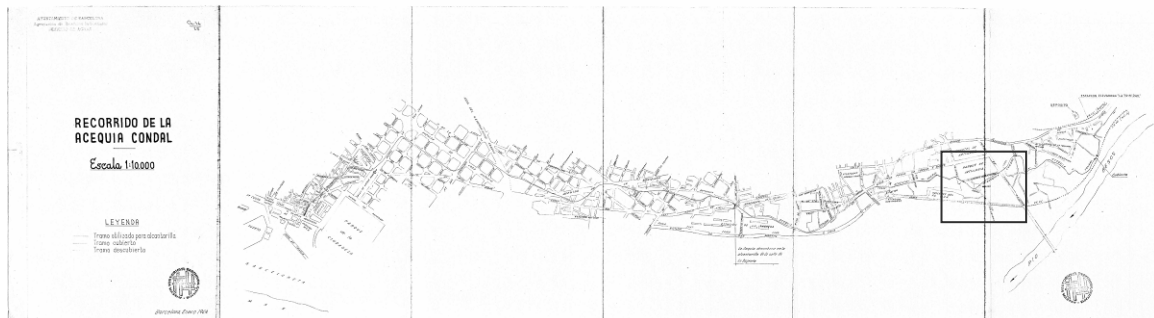
⁸ Les Masies de Sant Andreu del Palomar

Intervenció arqueològica

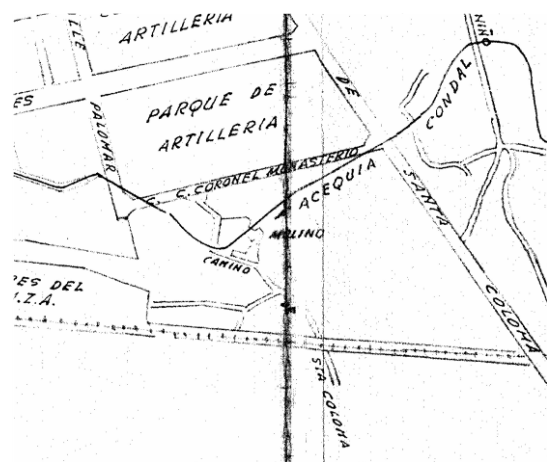
C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

Comtal, Basses de Sant Pere, Tantarantana i del Rec i arribava al mar al barri de la Barceloneta. En el transcurs dels segles el seu recorregut sofrí algunes variacions, especialment en el seu tram final. El Rec era construït per un canal de terra, amb una amplada aproximada de 4m a l'aire lliure, amb marges a cadascun dels costats pel pas de persones i bestiar. Els marges de la construcció estaven, en alguns casos reforçats per parets d'obra. Amb el pas dels segles, el traçat del rec s'anà recobrint en alguns trams, deixant-lo soterrat. El Rec va continuar en funcionament fins al segle XIX.

En el curs del rec comtal van ser construïts un total de 15 casals de molins, 13 dels quals eren fariners i 2 drapers. La majoria d'aquests molins eren de domini reial i representaven una de les principals fonts d'ingressos de l'erari públic. Ja en temps alt-medievals el comte Mir (954-966) va refer el traçat de l'antic aqüeducte romà per tal de poder posar en marxa l'activitat molinera. La majoria d'aquests molins, ubicats al llarg del traçat del Rec Comtal eren de domini reial. En aquest sentit, la utilització del rec com a font per abastir els camps i els horts sembla que fou, a l'edat mitjana, minoritària o al menys així ho mostren les fonts documentals. Cal tenir en compte que és el moment en què els molins es convertiren paulatinament en instruments claus del domini feudal, fet que convertí el regatge en una manera d'utilitzar les aigües sobreres dels molins. Així no ens ha d'estranyar que es reguli l'autorització expressa del poder públic quan es vulgui regar. Malgrat tot, amb el temps anà canviant el caràcter de les concessions hidràuliques i es produí un avenç del regadiu. Un prova de l'expansió d'aquest és l'existència a la Barcelona del segle XIII d'un territori proper al nucli urbà, on la ciutat exercia plena jurisdicció, anomenat *Hort i Vinyet* que s'estenia des de la riera d'Horta fins al Coll de Codines i del Puig Aguilar i Collserola fins al mar.



Traçat del Rec Comtal a Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 1964



Ampliació del sector del Molí de Sant Andreu del traçat del Rec Comtal a Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 1964

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

Dins d'aquest mateix espai sabem que l'Horta de Barcelona ocupava al segle XIV el sector entre els molins del Clot i el Pont de la Llacuna fins a Barcelona, i del Rec Comtal fins a mar. Paral·lelament el permís per a regatge, mitjançant el pagament d'un cens anual per a la utilització de l'aigua, s'obtingué amb certa facilitat d'ençà del segle XIII.

Al llarg del segle XVIII, el regadiu s'estengué força a Catalunya, i en particular al Pla de Barcelona i es desenvolupà la xarxa de regatge del Rec. Segons que assenyala Pierre Vilar, es tracta d'un renaixement, car l'aigua hauria estat infrautilitzada anteriorment⁹. Però vers la fi del segle, el cabal hauria estat insuficient per assegurar el funcionament dels nous molins que hi havia en aquells moments, el manteniment del regadiu i l'aprovisionament d'aigua a Barcelona. Per tal de resoldre aquesta escassetat es construí el 1778, una mina sota el llit del riu Besòs. Al segle XIX, i en diferents obres, es va allargar la mina i també s'estengué el regadiu.

Existeixen diverses referències històriques específiques sobre el pas i utilització de l'estructura del Rec Comtal al territori de Sant Andreu, així com de la presència i importància de l'anomenat molí de Sant Andreu. Per les diverses informacions sembla que es pot verificar el curs del rec de Montcada fins al molí de Sant Andreu, que seguia de manera molt fidedigna la corba de nivell de 30 metres, mentre que un cop sobrepassat aquest punt continua per sobre de la corba de nivell de 20 metres. Paral·lelament es disposa de diverses mencions sobre l'estructura de la xarxa hidràulica o de canvis en aquesta. Tenim una notícia, el 1769 d'una fibla d'arruïada al Camp del Besòs, cosa que devia ser força corrent ja que les fibres es reconstruïen o fins i tot se'n construïen de noves al costat de les inservibles. Altres mencions assenyalen al mateix indret la bassa del molí de Sant Andreu que pot fer referència a un antic conducte que sagnava l'aigua del Rec, darrere del molí de Sant Andreu, per regar les terres altes sobre el Rec.

El rec anà desapareixent a partir dels anys 1960 i en l'actualitat sols se'n conserva visualment el tram inicial, des de Montcada al barri de la Trinitat.

Així doncs, l'estructura del Rec Comtal ha estat, al llarg de la història (des de l'edat mitjana fins ben entrat el segle XX), un element molt important i singular dins el marc del desenvolupament agrícola i industrial al Pla de Barcelona, alhora que es convertí en imprescindible per l'administració i el control de les aigües d'aquest territori. Cal no oblidar la indissociable relació entre l'existència del Rec i la presència d'una extensa xarxa de molins que d'ençà del segle X i transformant-se paulatinament, s'anaren establint al llarg del riu.

Els segles XIX-XX

La industrialització, iniciada a mitjan segle XIX, fou lenta, i l'activitat agrícola (blat, cànem, blat de moro, llegums, patates, vinya) ocupà una bona part de la població durant el segle XIX i fins ben entrat el XX. Les dues primeres fàbriques de vapor foren la de filats de Ferran Puig (1843), que anys més tard esdevingué la important empresa Filatures de Fabra i Coats una de les primeres de l'Estat espanyol, i la dita d'El Vapor del Rec o La Cotonera, inaugurada poc abans. Hi subsistiren la manufactura tradicional de boixets i els filats i teixits a mà o per tracció mecànica. Als anys 20 s'hi va instal·lar la Fàbrica Nacional de Colorantes y Explosivos, coneguda com Can Pellicer, amb la finalitat d'explotar el Rec i les estructures que quedaven del molí. Aquesta fabrica es va mantenir en funcionament fins a finals dels anys 80 i posteriorment va ser enderrocada.

4. MOTIVACIÓ

La intervenció arqueològica ve motivada per l'execució de dos projectes constructius, per una banda s'executa el Projecte d'urbanització de les Casernes de Sant Andreu, "Zona verda compresa entre els carrers Gran de Sant Andreu, les edificacions amb façana a Torras i Bages el

⁹ Marugan I Vallvé, C. (1993): El Rec comtal i el regadiu medieval a Sant Andreu del Palomar: assaig d'aproximació paleopaisatgística, a III Congrés d'Història de Barcelona, Institut Municipal d'Història, Barcelona, 20 – 22 d'octubre de 1993

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

els carrers Blau i Verd” i per l'altra, el Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu, a Barcelona. A ambdós casos preveu la remoció de terres al subsòl, per aquest motiu s'ha vist convenient la realització d'un seguiment arqueològic exhaustiu de tots els moviments de terra que s'en derivin.

5. FONAMENTS DE DRET

- Llei 9/1993 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català (DOGC 1807 de l'11 d'octubre de 1993)
- Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC 3594 de 13 de març de 2002).

6. METODOLOGIA

Les tasques de documentació arqueològica s'han desenvolupat seguint el mètode de registre de dades proposat per E.C. Harris i A. Carandini, modificat a partir de la pràctica arqueològica en aquest tipus de jaciment i de les circumstàncies concretes de l'excavació. Es distingeixen i retiren cada un dels diversos nivells i estrats localitzats, d'acord amb criteris estratigràfics, de textura, composició i color. Per el registre objectiu dels elements i estrats que s'exhumen es realitza una numeració correlativa d'aquests denominats Unitat Estratigràfica (UE), que individualitza els uns dels altres i de la qual se'n realitza una fitxa. En aquesta, s'indica la seva ubicació en el context general del jaciment, la descripció i la posició física respecte a la resta d'UE amb què es relaciona així com la seva datació.

S'ha realitzat l'aixecament planimètric dels diferents àmbits d'actuació, tot assenyalant les zones intervingudes, els diferents nivells i restes localitzades, així com també, les plantes generals del jaciment, plantes concretes i seccions que complementin la documentació de cadascuna de les tasques desenvolupades. Els plànols s'han digitalitzat amb el programa AutoCAD 2016.

També s'ha realitzat el corresponent reportatge fotogràfic de tots els treballs realitzats i de cada una de les estructures localitzades per tal de deixar constància dels mateixos.

El material arqueològic s'ha netejat i inventariat segons el plec de condicions tècniques del Projecte d'Intervenció Arqueològica realitzat pel Servei d'Arqueologia de Barcelona.

7. TREBALLS REALITZATS

S'han efectuat diversos moviments de terres per tal d'assolir els objectius establerts al projecte constructiu dels que únicament una part han estat subjectes a seguiment arqueològic, atès que en molts casos s'ha remogut terres ja remogudes anteriorment o s'ha aixecat cota.

Els treballs arqueològics realitzats han consistit en el seguiment de l'excavació de 8 rases per a la instal·lació de nous serveis a l'entorn de les Casernes de Sant Andreu, 4 rases utilitzades per a la instal·lació del nou clavegueram; 1 per a la instal·lació de noves línies elèctriques; i 3 utilitzades per a la instal·lació de la nova xarxa de recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU).

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

Rasa 1:

Transcorre pel centre del futur parc d'Antonio Santiburcio. Està disposada d'oest a est amb sentit descendent vers l'est, amb una longitud de 39,6m, una amplada d'0,9m a la part inferior i 3 a la part superior formant talús, i una profunditat de 2m a l'extrem E i 2,75m a l'extrem O, punt on s'ha efectuat un pou de planta quadrangular de 2m d'amplada i una profunditat de 2,95m. A aquest pou hi desemboquen els col·lectors de les rases 2, 3 i 4.

Rasa 2:

S'inicia al pou O de la Rasa 1. És de planta rectangular disposada de SE a NO, amb un pendent descendent vers el SE, amb una longitud de 18,71m, una amplada de 0,9m i una profunditat que oscil·la entre 2,85 a l'extrem SE i 1m a l'extrem NO, on s'ha efectuat un pou rectangular de 1,7m d'amplada.

Rasa 3:

Es tracta d'una rasa formada per dos trams, un primer disposat d'E a O amb pendent descendent vers l'E i una longitud de 20,87m i un segon tram disposat de SE a NO amb pendent descendent vers el SE, amb una longitud de 10,86m. L'amplada de la rasa és de 0,9m i una profunditat que va des de 2,75m a l'extrem E a 1m a l'extrem NO. Entre trams i a l'extrem NO del segon tram s'han efectuat dos pous de registre de planta quadrangular de 1,8m d'amplada i 1m de profunditat.

Rasa 4:

Està disposada de NE a SO amb pendent descendent vers el NE. És de planta rectangular amb una longitud de 16,53m, una amplada de 0,9m i una profunditat de 2,95m a l'extrem NE i 2,7m a l'extrem SO.

Rasa 5:

Es tracta d'una rasa per a la instal·lació de noves línies elèctriques. Està situada a la banda E del carrer Gran de Sant Andreu front les finques núm. 481-513B i pràcticament fins al passeig de Santa Coloma. Presenta una longitud de 168,48m, una amplada de 1,2m i una profunditat que oscil·la entre 1,1 i 1,2m.

Rasa 6:

Està disposada d'O a E, darrere les finques 139-141 del Passeig Torras i Bages. Presenta una longitud de 53,6m, una profunditat general de 3m, a excepció de l'extrem O on s'ha assolit una profunditat de 6m, i una amplada de 1,2m al fons i entre 3,4m i 5,7m a la superfície per tal d'atalussar la rasa.

Rasa 7:

Comunica amb la Rasa 6 pel seu extrem E. Està disposada de N a S amb una longitud de 33,9m, una profunditat de 3m a excepció de l'extrem S, on s'ha excavat fins a 5,7m, i una amplada de 1,2m al fons i entre 3,4m i 5,7m a la superfície per tal d'atalussar la rasa.

Rasa 8:

Es tracta de la rasa de major longitud. Abraça una longitud de 314m dividits en 5 trams. El primer tram es situa a l'extrem S de les finques 139-141 del Passeig Torras i Bages. Està disposat d'O a E amb una longitud de 139m. Creua el Passeig Torras i Bages i presenta una profunditat de 0,8m atès que l'existència de la volta del túnel de la línia de metro n'impedeix una major profunditat. Un cop a l'interior del solar situat a l'E del passeig Torras i Bages, la profunditat augmenta fins a 2m al llarg d'un tram de 16m de longitud. La resta de traçat de 82m de longitud, la profunditat augmenta fins a 4,5m. En tot el traçat que transcorre dins el solar, l'amplada inferior és de 1m i la superior de 3m per tal d'atalussar l'excavació.

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

A l'extrem E del primer tram s'ha realitzat un pou de seccionament de planta quadrada de 3,1m d'amplada i 3,6m de profunditat. També en aquest mateix tram, a la banda S s'ha realitzat un ramal per a futures connexions, disposat de N a S amb una longitud de 7,5m, una amplada de 1m i una profunditat de 3,5.

El tram 2 s'inicia a l'extrem E del tram 1. Està disposat de N a S amb una longitud de 47,9m, una amplada de 2m i una profunditat d'entre 3,4 i 3,8m. A la banda O s'hi ha realitzat un ramal disposat d'E a O amb una longitud de 23m, una amplada de 5m i una profunditat de 6,5m on s'ha realitzat un segon pou de seccionament de planta quadrada de 3,1m d'amplada i 1,0m de profunditat.

A l'extrem S s'hi connecta el tram 3, disposat d'O a E amb una longitud de 54m, una amplada de 1m i una profunditat d'entre 3,5 i 4m. Està situat front la façana S de l'actual CAP Casernes.

El tram 4 discorre paral·lel a la línia de façana del solar en sentit N-S. Presenta una longitud de 28,5m, una amplada de 1m a la part inferior i 2 a la part superior i una profunditat de 3,5m.

L'últim tram (tram 5) està disposat de O a E amb una longitud de 48m. S'inicia a l'extrem S del tram 4 i creua el carrer de Fernando Pessoa per situar-se a la vorera N del carrer del Palomar. Presenta una amplada de 1,2m i una profunditat que oscil·la entre 1,2m al creuament del carrer de Fernando Pessoa i 3,5 a l'extrem E per tal d'anar a connectar amb un tram de RPRSU ja existent.

8. RESULTATS

El seguiment arqueològic ens ha permès identificar diferents nivells estratigràfics marcadament diferents entre l'estratigrafia de la banda O i l'estratigrafia de la banda E.

L'estratigrafia identificada a les rases 1, 2, 3, 4 i 5 està formada per una primera capa de grava (UE 1) amb una potència de 0,2m seguit d'un nivell d'argila de color ataronjat (UE 2) amb una potència que oscil·la entre 0,7m a la banda O i 1,5m a la banda E, aportat a la primera meitat del segle XX amb l'objectiu d'anivellar el terreny per la construcció del complex militar.

El tercer estrat identificat correspon a la UE 3, d'argila de color marró fosc / gris amb una potència de 0,3m. Es tracta del nivell de circulació anterior a la construcció de les casernes militars, emprat com a estrat de conreu durant el segle XIX i molt probablement en segles anteriors.

Cobert per l'estrat UE 3 s'ha localitzat un nivell d'argila molt compacte (UE 4) amb presència de nòduls de carbonat càlcic que possiblement correspondria a l'estrat geològic característic del Pla de Barcelona.

Val a dir que en alguns punts de la Rasa 5 s'ha identificat un nivell de llims (UE 5) d'origen al·luvial fet que no és d'estranyar atès que pel centre del solar hi transcorria un petit torrent que descendia d'O a E fins a desembocar al riu Besòs.

A la zona de la Rasa 6, l'estratigrafia està formada per l'estrat UE 1, seguit de l'estrat UE 2 que cobreix directament l'estrat geològic format per sauló (UE 4). També s'ha identificat la volta del túnel de tir de les casernes (UE 6). Es tracta d'una estructura de formigó armat amb parets verticals i volta de canó disposada d'E a O amb una longitud de 100m, una amplada interior de 4,13m i una alçada de 4m. Es troba malmesa en diferents punts per actuacions urbanístiques posteriors.

Juntament amb la galeria de tir s'han identificat les fonamentacions (UE 7) dels edificis de les casernes, construïdes amb formigó, pedres irregulars i maons, amb una amplada de 1m i una profunditat de 1,5m.

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

L'estratigrafia identificada al llarg de la Rasa 8 evidencia la utilitat de l'estrat UE 2 ja que a la banda O de la rasa, l'estrat abraça una potència de 2m, mentre que a l'extrem E, la potència arriba fins a 3,5m.

Per sota aquest nivell també s'ha identificat l'estrat UE 4, d'argila amb nòduls de carbonat càlcic així com restes de les fonamentacions de les casernes (UE 7) i part d'una fossa sèptica (UE 8).

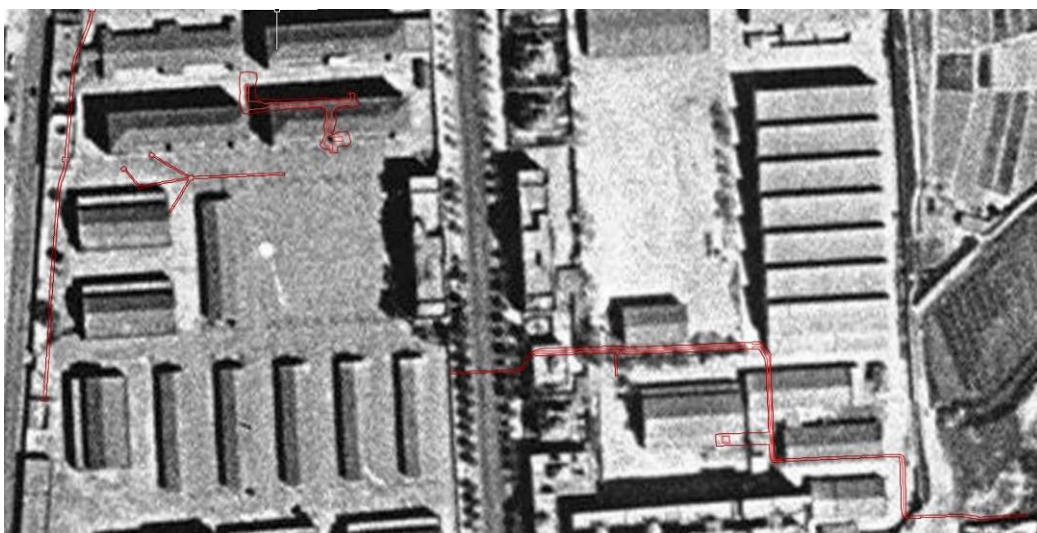
9. CONCLUSIONS

Els treballs arqueològics s'emmarquen dins de dos projectes constructius, Projecte d'urbanització de les Casernes de Sant Andreu, "Zona verda compresa entre els carrers Gran de Sant Andreu, les edificacions amb façana a Torras i Bages el els carrers Blau i Verd" i el Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu. Han consistit en el control dels rebaixos del terreny derivats dels projectes, que ha implicat la construcció de nous col·lectors, canalització de nou enllumenat i la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans.

El seguiment arqueològic ens ha permès establir una seqüència estratigràfica molt definida on s'observa una modificació de cota considerable durant la construcció de les casernes militars l'any 1929. Així doncs, l'estrat UE 2 dipositat per a terraplenar el terreny presenta una potència de 0,7m a la banda O i fins a 3,5m a la banda E. És en aquesta banda on s'hauria d'haver localitzat o bé el Rec Comtal o bé l'aqüeducte romà no obstant, la gran transformació que patí l'espai al segon quart del segle XX i la profunditat assolida, no ens ha permès identificar cap d'aquestes estructures.

Destaca la identificació de l'estrat UE 3 corresponent al nivell de conreu (només localitzat al solar situat entre el carrer Gran de Sant Andreu i Passeig de Torras i Bages) anterior a la construcció de les casernes ja que es tractava d'una zona de conreu amb dues masies, Can Vinyes a la banda N i Can Tissó a la banda S, ambdues existents ja a l segle XVIII.

Els únics vestigis localitzats corresponen a restes de les fonamentacions de les casernes militars, formades per formigó, pedra i maó. Entre aquestes estructures destaca la identificació d'un túnel de tir subterrani disposat d'E a O situat a la banda nord del solar i que ja es troba seccionat per intervencions urbanístiques posteriors.



Ortoimatge de les casernes militars i rases realitzades. Font: ICGC

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

10. BIBLIOGRAFIA

AAVV. (2014): Les masies de Sant Andreu del Palomar. Inventari de cases de pagès andreuencs. Editorial Llop Roig. Barcelona.

ÀLVAREZ, M.; BASIANA, X.; CHECA, M.; DE LA CRUZ, X.; PALLARÉS, J.; RABASSA, J. I VINYES, P. (1998). Sant Andreu de Palomar, més que un poble, Grup Versalles, Barcelona.

ASSOCIACIÓ VEÏNS SANT ANDREU (1983A). Fàbrica de colorants, a Sant Andreu de cap a peus, núm. 94 (20 juny 1983), Associació de veïns de Sant Andreu, Barcelona, pàg. 1.

ASSOCIACIÓ VEÏNS SANT ANDREU (1983B). Fàbrica de colorants: No a la contaminació, a Sant Andreu de cap a peus, núm. 95 (27 juny 1983), Associació de veïns de Sant Andreu, Barcelona, pàgs. 1-2.

BARCELÓ J. A. (2008) "La seqüència crono-cultural de la prehistòria recent catalana. Anàlisi estadística de les datacions radiomètriques de l'inici del Holocè a l'Edat de Ferro", Cypsela, nº17, 2008, p. 65-68.

BATLLORI MUNNÉ, A. LLUBIÀ MUNNÉ, L.M. (1974). Ceràmica decorada catalana, Ed. Vicens-Vives, Barcelona.

BOLÒS I MASCLANS, J. I NUET I BADIA, J. (1983): Els molins fariners, Col·lecció Ventall, Ketres Editorial, Barcelona.

BUSQUETA I RIU, J. (1991): Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII – XIV, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.

CARLUS X., LOPEZ CACHERO F.J., TERRATS N., OLIVA M., PALOMO A., RODRÍGUEZ A. (2008) "Diacronia durant la Prehistòria recent a Can Roqueta (Sabadell-Barberà del Vallés, Vallés Occidental) entre el IV i el I Mil·lenni cal ANE", Cypsela, nº17, 2008, p. 115-142.

CASTRO, P., LULL V., MICÓ R. (1996) Cronología de la Prehistoria Reciente de la Península Ibérica y Baleares (2800-900 cal ANE), Oxford, BAR International Series, nº 652.

CERDÀ I MELLADO, J.A. (2001): La ceràmica catalana del segle XVII trobada a la plaça Gran (Mataró), Associació Catalana de Ceràmica i Terrissa – Museu de Mataró, Esplugues de Llobregat (Barcelona).

CLAPÉS, J. (1900): Sant Andreu de Palomar, Barcelona.

CLAPES, J. (1930): Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar, 4 vols, Barcelona.

CONILLERA I VIVES, P. (1991): Descobrir el medi urbà. 8- L'aigua de Montcada. L'abastament Municipal d'Aigua de Barcelona. Mil anys d'Història, Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona, Barcelona.

EIROA, J.J., BACHILLER, J.A., CASTRO L., LOMBA, J. (1999) Nociones de tecnología y tipología en Prehistoria, Ariel.

GINER, D. (2004). Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al C/ Coronel Monasterio 6-16 (Barcelona, el Barcelonès). Codex. Inèdit

LOPEZ CACHERO F.J; PONS BRUN E., (2008) "Periodització del bronze final al ferro inicial a Catalunya", Cypsela, nº17, p. 51-64.

MARTIN PASCUAL, M. (1998): El regatge del Rec Comtal a Sant Andreu de Palomar i al Pla de Barcelona, 1864/74-1929, dins Finestrelles, nº 9, Centre d'Estudis Ignasi Iglesias, Barcelona, pàg. 77-102.

MARTIN PASCUAL, M. (1999): El Rec Comtal (1822-1879). La lluita per l'aigua a la Barcelona del segle XIX, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

MARUGAN I VALLVÉ, C. (1993): El Rec comtal i el regadiu medieval a Sant Andreu del Palomar: assaig d'aproximació paleopaisatgística, a III Congrés d'Història de Barcelona, Institut Municipal d'Història, Barcelona, 20 – 22 d'octubre de 1993, pàg. 281 – 285.

PALET MARTÍNEZ, JM (1997). Estudi territorial de Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'Altmedieval, segles II-I aC – X-XI dC. Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Institut de Cultura de Barcelona. Barcelona

ROCA ROUMENS, M. FERNÁNDEZ GARCÍA, I. (2005) Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia. Monográfico I de CVDAS. Universidad de Málaga.

RODÀ DE LLANZA, I. (DIR): AQUA ROMANA. Tècnica humana i força divina, Museu de les Aigües de la Fundació AGBAR, Barcelona, pàg. 56-69.

SOLER MASFERRER, N. (2001) *Terrissa gironina trobada a la Casa de Cultura*, a Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol XLII. Girona-MMI.

SUBIRANAS FÁBREGAS, C. JIMÉNEZ MARZO, M. (1999). Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al Rec Comtal (Carrer Palomar de Barcelona (Barcelonès). ArqueoCat. Inèdit.

TARRADELL, M. (1975): Barcelona antiga, a DURAN I SANPERE, A. (Ed.): Història de Barcelona: de la prehistòria al segle XVI, vol. 1, ed. Aedos, pàg. 56-146.

TELESE COMPTE, A (1991) La vaixela blava catalana de 1570 a 1670. Repertori, catalogació i proposta per a la seva nomenclatura. Investigació bibliogràfica sobre la pisa hispànica, Barcelona.

1. WEBGRAFIA

www.enciclopedia.cat/

www.sant-andreu.com/imatges/rec/default.htm

www.icgc.cat

www.bcn.cat

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

ANNEX 1. RESOLUCIONS GENERALITAT DE CATALUNYA

Expedient R/N 470 K121-NB 2017/1-20608 d'autorització d'una intervenció arqueològica preventiva al carrer Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110, de Barcelona (Barcelonès), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 10 de juliol de 2017 (registre núm.0390/3718/2017) la senyora M. Dolors Febles i Domènech, directora de Serveis Projectes i Obres de Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA) i el senyor Carles Vicente Guitart, director de Memòria, Història i Patrimoni de l'ICUB, han presentat una sol·licitud d'intervenció arqueològica preventiva de control i excavació al c/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110, de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL), del 17 de juliol a l'1 de setembre de 2017.
2. En data 18 de juliol de 2017 l'arqueòleg territorial ha emès informe favorable sobre la sol·licitud esmentada. No obstant, atès que les dates d'execució sol·licitades inicialment no s'ajusten al que preveu l'article 15.3 del Decret 78/2002, sobre els terminis de resolució de la sol·licitud, es proposa un canvi de dates de la intervenció del 19 de juliol a l'1 de setembre de 2017.
3. En data 18 de juliol de 2017 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc**:

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: C/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110.

Persona o institució autoritzada: Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA)

Direcció de la intervenció: Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL)

Activitat autoritzada: Control i excavació





Termini de realització de la intervenció: del 19 de juliol a l'1 de setembre de 2017
Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de Barcelona

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant el conseller de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

Barcelona, 18 de juliol de 2017

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
La directora

M. Àngels Torras Ripoll

Pl. Salvador Seguí, 1-9
08001 Barcelona
Telèfon 933 63 28 70

2

DEPARTAMENT DE CULTURA



Doc.original signat per:
CPISR-1 MARIA ANGELS TORRAS
RIPOLL 20/07/2017

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ



0PCXUB380HC8Z3KMLNBQON321Z6UN97U

Data creació còpia:
20/07/2017
Data caducitat còpia:
20/07/2020
Pàgina 2 de 2

Expedient R/N 470 K121-NB 2017/2-20848 d'autorització de pròrroga d'una intervenció arqueològica preventiva al carrer de Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona (Barcelonès), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Antecedents

1. El Departament de Cultura va autoritzar a Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA) la realització d'una intervenció arqueològica preventiva de control i excavació al c/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110, de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL), de l'1 al 30 de juny de 2017.

Fets

1. En data 8 de setembre de 2017 (registre núm. 0390/4411/2017) la senyora M. Dolors Febles i Domènech, Serveis Projectes i Obres de Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA) i el senyor Carles Vicente Guitart, director de Memòria, Història i Patrimoni de l'ICUB, han presentat una sol·licitud de pròrroga d'intervenció arqueològica al c/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110 de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL), del 12 al 29 de setembre de 2017.
2. En data 18 de setembre de 2017 l'arqueòleg territorial ha emès informe favorable sobre la sol·licitud esmentada. No obstant, atès que les dates d'execució sol·licitades inicialment no s'ajusten al que preveu l'article 15.3 del Decret 78/2002, sobre els terminis de resolució de la sol·licitud, es proposa un canvi de dates de la intervenció del 20 al 29 de setembre de 2017.
3. En data 19 de juny de 2017 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Pl. Salvador Seguí, 1-9
08001 Barcelona
Telèfon 933 63 28 70

1

DEPARTAMENT DE CULTURA



Doc. original signat per:
CPISR-1 MARIA ANGELS TORRAS
RIPOLL 20/09/2017

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ



00SHL7TMNUVSDLCJKPSOTCD3MM3AJKY9

Data creació còpia:
20/09/2017
Data caducitat còpia:
20/09/2020
Pàgina 1 de 2

Resolució

Per tot això, **resolc**:

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les dades i condicions següents:

Lloc de la intervenció: carrer de Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110, de Barcelona (Barcelonès)

Persona o institució autoritzada: Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA)

Direcció de la intervenció: Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL)

Activitat autoritzada: control i excavació

Termini de realització: del 20 al 29 de setembre de 2017

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de Barcelona

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant el conseller de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

Barcelona, 19 de setembre de 2017

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010

La directora

M. Àngels Torras Ripoll



Doc. original signat per:
CPISR-1 MARIA ANGELS TORRAS
RIPOLL 20/09/2017

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ



00SHL7TMNUVSDLCKJPSOTCD3MM3AJKY9

Data creació còpia:
20/09/2017
Data caducitat còpia:
20/09/2020
Pàgina 2 de 2

Expedient R/N 470 K121-NB 2017/3-21097 d'autorització de pròrroga d'una intervenció arqueològica preventiva al carrer Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110, de Barcelona (Barcelonès), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Antecedents

1. El Departament de Cultura va autoritzar a Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA), la realització d'una intervenció arqueològica preventiva de control i excavació al c/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110, de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL), de l'1 al 30 de juny de 2017. Aquesta intervenció va ser prorrogada, sota la mateixa direcció arqueològica, del 12 al 29 de setembre de 2017.

Fets

1. En data 2 de novembre de 2017 (registre núm. 0390/5058/2017) la senyora M. Dolors Febles i Domènech, Serveis Projectes i Obres de Barcelona Gestió Urbanística SA (BAGURSA) i el senyor Carles Vicente Guitart, director de Memòria, Història i Patrimoni de l'ICUB, han presentat una sol·licitud de pròrroga d'intervenció arqueològica al c/ Fernando de Pessoa, 43, c/ Gran de Sant Andreu, 474-480 i pg. de Torras i Bages, 110, de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL), del 2 al 30 de novembre de 2017.
2. En data 6 de novembre de 2017 l'arqueòleg territorial ha emès informe favorable sobre la sol·licitud esmentada. No obstant, atès que les dates d'execució sol·licitades inicialment no s'ajusten al que preveu l'article 15.3 del Decret 78/2002, sobre els terminis de resolució de la sol·licitud, es proposa un canvi de dates de la intervenció del 9 al 30 de novembre de 2017.
3. En data 7 de novembre de 2017 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Pl. Salvador Seguí, 1-9
08001 Barcelona
Telèfon 933 63 28 70

1

DEPARTAMENT DE CULTURA



Doc. original signat per:
CPISR-1 MARIA ANGELS TORRAS
RIPOLL 07/11/2017

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ



0DTPWJISD3IUYS852BXJIEY1HYKZLYSN

Data creació còpia:
07/11/2017
Data caducitat còpia:
07/11/2020
Pàgina 1 de 2

Resolució

Per tot això, **resolc**:

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les dades i condicions següents:

Lloc de la intervenció: carrer Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona (Barcelonès)

Persona o institució autoritzada: Barcelona Gestió Urbanística SA (Bagursa)

Direcció de la intervenció: Lourdes Moret i Pujol (Antequem SL)

Activitat autoritzada: control i excavació

Termini de realització: del 9 al 30 de novembre de 2017

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de Barcelona

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant el conseller de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

Barcelona, 7 de novembre de 2017

Pd. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010

La directora

M. Àngels Torras Ripoll



Expedient R/N 470 K121-NB 2018/1-21480: d'autorització de pròrroga i canvi de direcció d'una intervenció arqueològica preventiva a: Carrer Fernando de Pessoa, 43, Carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona (Barcelonès), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Antecedents

1. El Departament de Cultura va autoritzar a BAGURSA la realització d'una intervenció arqueològica preventiva de control i excavació al carrer Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Lourdes Moret i Pujol (Antequem, SL), de l'1 al 30 de juny de 2017. Aquesta intervenció va ser prorrogada, sota la mateixa direcció arqueològica, del 20 al 29 de setembre i del 9 al 30 de novembre de 2017.

Fets

1. En data 30 de gener de 2018 (registre núm. 0390/317/2018) la senyora M. Dolors Febles i Domènech, directora de Serveis Projectes i Obres de BAGURSA, i el senyor Carles Vicente Guitart, director de Memòria, Història i Patrimoni de l'ICUB, han presentat una sol·licitud de pròrroga d'intervenció arqueològica preventiva al carrer Fernando de Pessoa, 43, carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona, Barcelonès, amb un canvi de direcció a favor de l'arqueòleg Antoni Bosch Bullich (Antequem, SL), del 7 al 21 de febrer de 2018.
2. En data 6 de febrer de 2018 l'arqueòloga territorial ha emès informe favorable sobre la sol·licitud esmentada. No obstant, atès que les dates d'execució sol·licitades inicialment no s'ajusten al que preveu l'article 15.3 del Decret 78/2002, sobre els terminis de resolució de la sol·licitud, es proposa un canvi de dates de la intervenció del 8 al 21 de febrer de 2018.
3. En data 6 de febrer de 2018 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Projecte refós de la xarxa d'infraestructura de la recollida pneumàtica de residus sòlids urbans (RPRSU) en l'àmbit de les Casernes de Sant Andreu.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).



Resolució

Per tot això, **resolc**:

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les dades i condicions següents:

Lloc de la intervenció: Carrer Fernando de Pessoa, 43, Carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 i passeig de Torras i Bages, 110 de Barcelona (Barcelonès).

Persona o institució autoritzada: Barcelona Gestió Urbanística, S.A (BAGURSA).

Direcció de la intervenció: Antoni Bosch Bullich (Antequem, SL).

Activitat autoritzada: control i excavació.

Termini de realització: del 8 al 21 de febrer de 2018.

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de Barcelona.

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant el conseller de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

Barcelona, 7 de febrer de 2018

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
La directora

M. Àngels Torras Ripoll



Doc. original signat per:
CPISR-1 MARIA ANGELS TORRAS
RIPOLL 08/02/2018

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ



0GM7S1W9LUAW41G0RLMPJE8F7REQBSQ9

Data creació còpia:
08/02/2018
Data caducitat còpia:
08/02/2021
Pàgina 2 de 2

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



1. Inici excavació Rasa 1



2. Rasa 1



3. Tram central Rasa 1



4. Extrem O Rasa 1 i pou



5. Detall estratigrafia Rasa 1



6. Estratigrafia al pou

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



7. Inici excavació Rasa 2



8. Excavació Rasa 2



9. Rasa 2



10. Pou a l'extrem N de Rasa 2



11. Inici excavació Rasa 3



12. Excavació de Rasa 3

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



13. Detall de l'estratigrafia a la Rasa 3



14. Pou central a la Rasa 3



15. Pou a l'extrem NO de Rasa 3



16. Inici excavació Rasa 4



17. Excavació Rasa 4



18. Detall estratigrafia Rasa 4

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



19. Vista general Rasa 5.



20. Detall estratigrafia Rasa 5



21. Vista general Rasa 5



22. Extrem N de la Rasa 5



23. Rasa 6 amb el túnel UE 6



24. Extrem est del túnel UE 6

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



25. Extrem est del túnel UE 6



26. Interior de l'extrem est del túnel UE 6



27. Interior del túnel UE 6



28. Rasa 6



29. Demolició de la fonamentació UE 7 a la Rasa 6



30. Excavació Rasa 6

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



31. Fonamentacions al tall de la Rasa 6



32. Excavació extrem E de la Rasa 6



33. Cruïlla entre la Rasa 6 i la Rasa 7



34. Estratigrafia a la Rasa 6



35. Excavació Rasa 7



36. Estratigrafia a la Rasa 7 amb fonamentacions UE 7

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



37. Estratigrafia a la Rasa 7 amb fonamentacions UE 7



38. Excavació Rasa 7



39. Retirada de fonamentacions a la Rasa 7.



40. Rasa 7



41. Extrem O Rasa 8 (Passeig Torras i Bages).



42. Serveis a la Rasa 8

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



43. Ubicació de la Rasa 8 al solar E del Passeig Torras i Bages



44. Detall estratigrafia Rasa 8



45. Rasa 8 al primer tram



46. Rasa 8 al primer tram



47. Detall de l'estratigrafia al primer tram Rasa 8



48. Fonamentacions UE 7 a la Rasa 8

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



49. Fonamentació UE 7



50. Detall estratigrafia al primer tram Rasa 8



51. Rasa 8



52. Extrem E del primer tram de Rasa 8



53. Mur del camp de tir



54. Desmuntatge del mur del camp de tir

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



55. Extrem O del primer tram de la Rasa 8



56. Vista general de la Rasa 8



57. Ramal S del primer tram de la Rasa 8



58. Ramal S del primer tram de la Rasa 8



59. Ubicació del segon tram de la Rasa 8.



60. Vista general del segon tram de la Rasa 8.

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



61. Ubicació del ramal O del segon tram de Rasa 8



62. Excavació del ramal O



63. Restes de fonamentació i pou sec al ramal de Rasa 8



64. Estratigrafia al pou de seccionament



65. Estratigrafia al pou de seccionament



66. Fonamentacions al ramal O de Rasa 8

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



67. Pou mort



68. Detall estratigrafia part inferior segon tram Rasa 8



69. Excavació segon tram Rasa 8



70. Ubicació tercer tram Rasa 8



71. Tercer tram Rasa 8



72. Tercer tram Rasa 8

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



73. Detall estratigrafia al tercer tram Rassa 8



74. Quart tram Rassa 8, paral·lel a c. Fernando Pessoa



75. Quart tram Rassa 8, paral·lel a c. Fernando Pessoa



76. Detall estratigrafia al quart tram de Rassa 8



77. Creuament de Rassa 8 al c. Fernando Pessoa



78. Detall estratigrafia al creuament c. Fernando Pessoa

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès



79. Desmuntatge fonamentació UE 7 a c. Fernando Pessoa



80. Ubicació cinquè tram Rassa 8.



81. Serveis al cinquè tram de Rassa 8



82. Enllaç amb RPRSU existent a l'E de Rassa 8

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

ANNEX 3. FITXES D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

<u>UE</u>	01
<u>Definició</u>	Estrat
<u>Descripció</u>	Nivell de circulació actual format per grava amb una potència de 0,2cm.
<u>Seqüència física</u>	Cobreix: 02, 06
<u>Interpretació</u>	Nivell de circulació actual
<u>Cronologia</u>	S. XX

<u>UE</u>	02
<u>Definició</u>	Estrat
<u>Descripció</u>	Estrat d'argila de color marró ataronjat amb restes de material constructiu contemporani, amb una potència de 0,7 a la banda O i 3,5m a la banda E.
<u>Seqüència física</u>	Cobert per: 01 Cobreix: 03 Tallat per: 06, 07
<u>Interpretació</u>	Estrat d'anivellament
<u>Cronologia</u>	Any 1929

<u>UE</u>	03
<u>Definició</u>	Estrat
<u>Descripció</u>	Estrat d'argila de color marró fosc amb una potència de de 0,3m.
<u>Seqüència física</u>	Cobert per: 02 Cobreix: 04, 05 Tallat per: 06
<u>Interpretació</u>	Nivell de circulació
<u>Cronologia</u>	Segles XIX-XX

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

<u>UE</u>	04
<u>Definició</u>	Estrat
<u>Descripció</u>	Estrat d'argila de color vermellós amb nòduls de carbonat càlcic amb una potència visible de fins a 2m.
<u>Seqüència física</u>	Cobert per: 03 Tallar per: 06
<u>Interpretació</u>	Estrat geològic
<u>Cronologia</u>	

<u>UE</u>	05
<u>Definició</u>	Estrat
<u>Descripció</u>	Estrat de llims d'origen al·luvial, amb una potència de 0,1m.
<u>Seqüència física</u>	Cobert per: 03
<u>Interpretació</u>	Sedimentació al·luvial
<u>Cronologia</u>	

<u>UE</u>	06
<u>Definició</u>	Estructura
<u>Descripció</u>	Túnel de formigó armat amb una longitud de 100m disposat d'E a O, una amplada interior de 4,13m i una alçada de 4m.
<u>Seqüència física</u>	Talla: 02, 03, 04 Cobert per: 01
<u>Interpretació</u>	Túnel de tir d'artilleria
<u>Cronologia</u>	Any 1929

Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

<u>UE</u>	07
<u>Definició</u>	Estructura
<u>Descripció</u>	Diferents fonamentacions de les casernes militars formades per formigó, pedra i maó, amb una amplada de 1m i una profunditat de fins a 1,2m.
<u>Seqüència física</u>	Talla: 02
<u>Interpretació</u>	Fonamentacions
<u>Cronologia</u>	Any 1929


Intervenció arqueològica

C. de Fernando Pessoa, 43 / c. Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110
Barcelona, el Barcelonès

ANNEX 4. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA



Llegenda

 Situació intervenció



Lloc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu, Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica

Lourdes Moret Pujol

Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

Situació

Escala

A3 1:4000

Núm. plànol

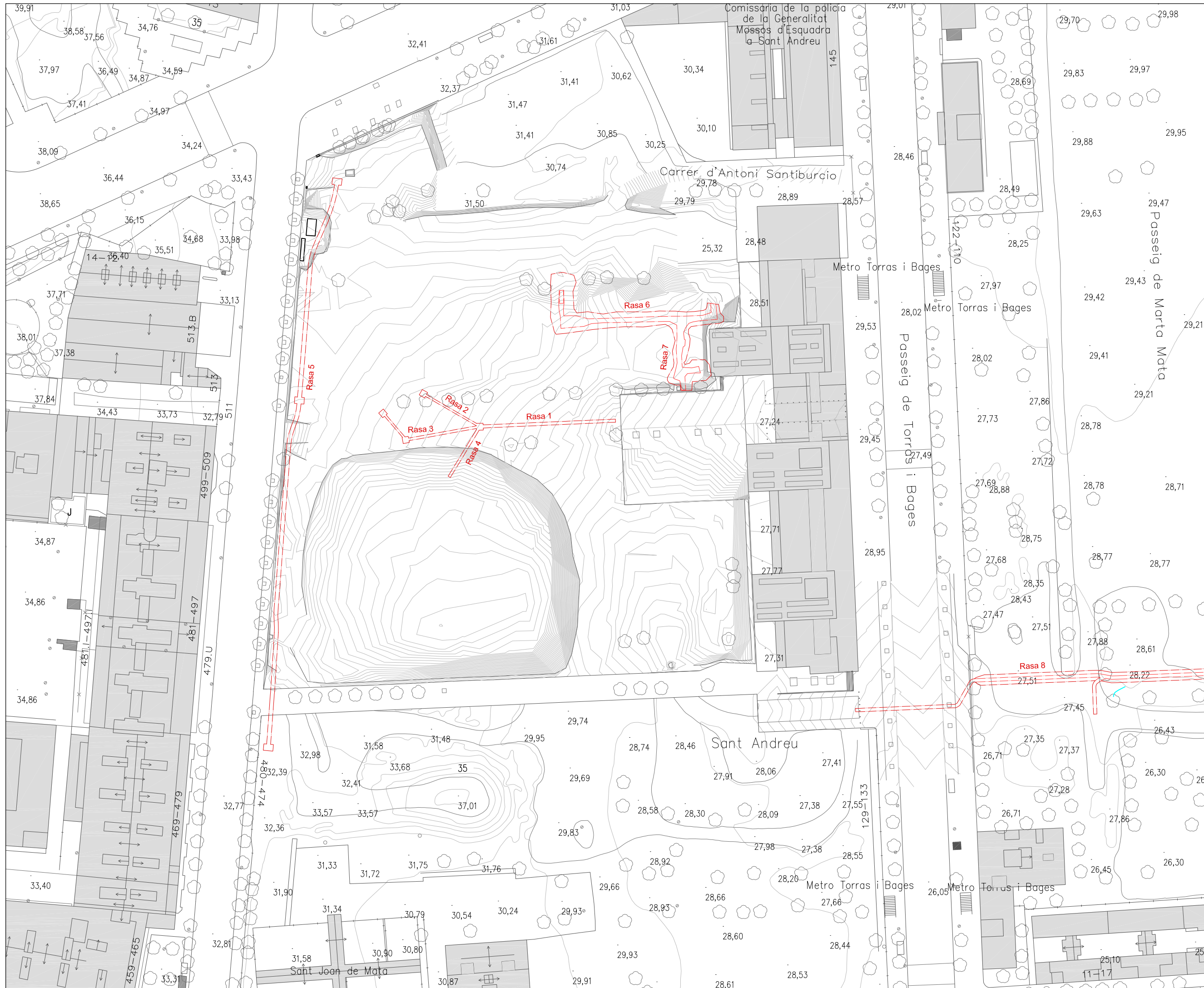
1

Data

Maig 2018

Full

1 de 1



Llegenda

- Límit superior rasa
- - - Límit inferior rasa



Lloc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament

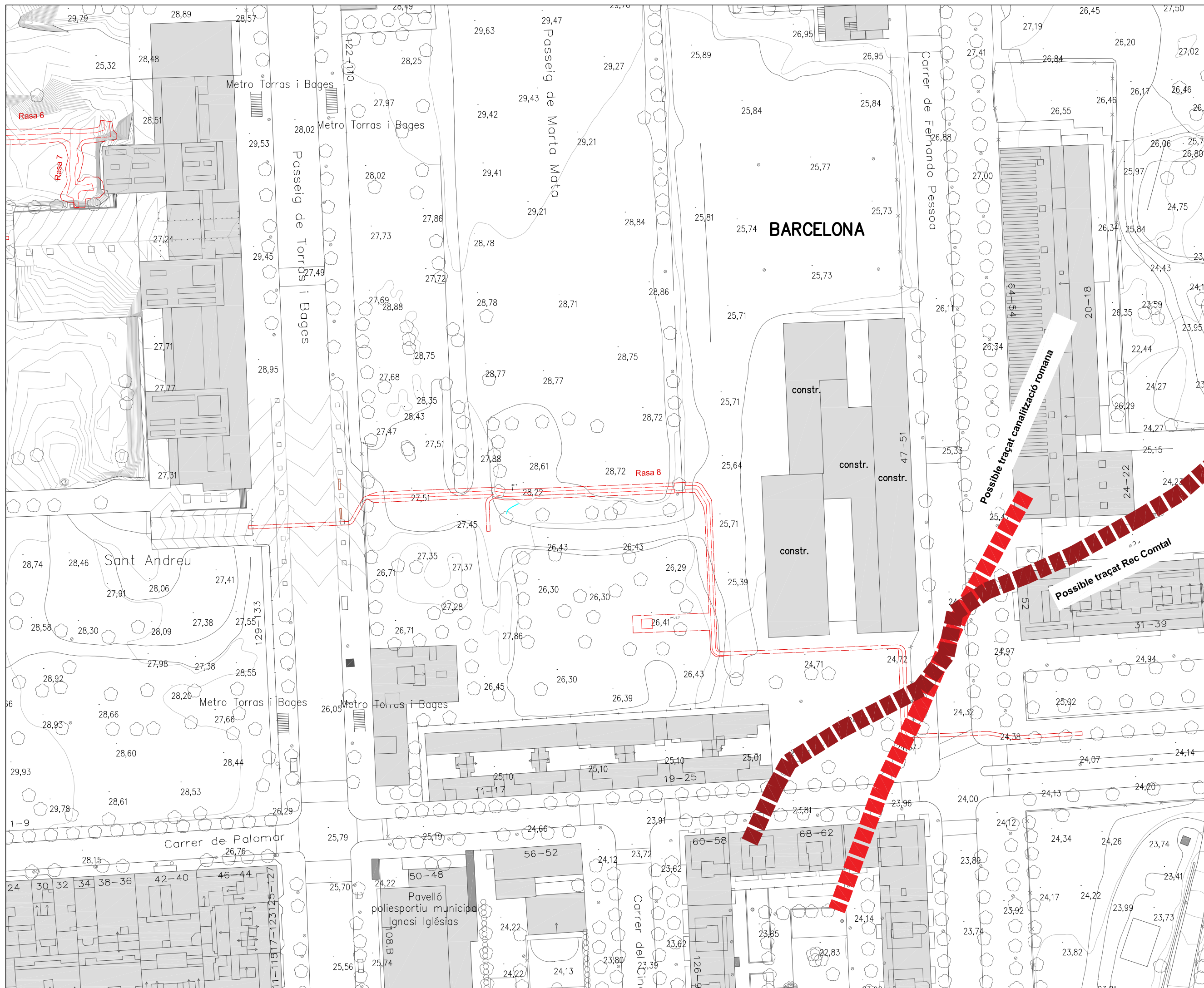


Direcció Arqueològica
Lourdes Moret Pujol
Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol
Rases realitzades

Escala Núm. plànol
A3 1:1000 **2**

Data Full
Maig 2018 **1 de 2**



Llegenda

- Límit superior rasa
- Límit inferior rasa



Lloc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica

Lourdes Moret Pujol

Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

Rases realitzades

Escala

A3 1:1000

Núm. plànol

2

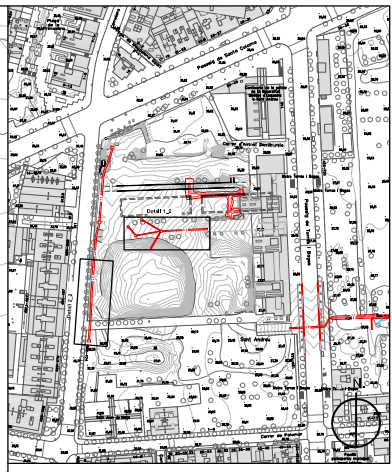
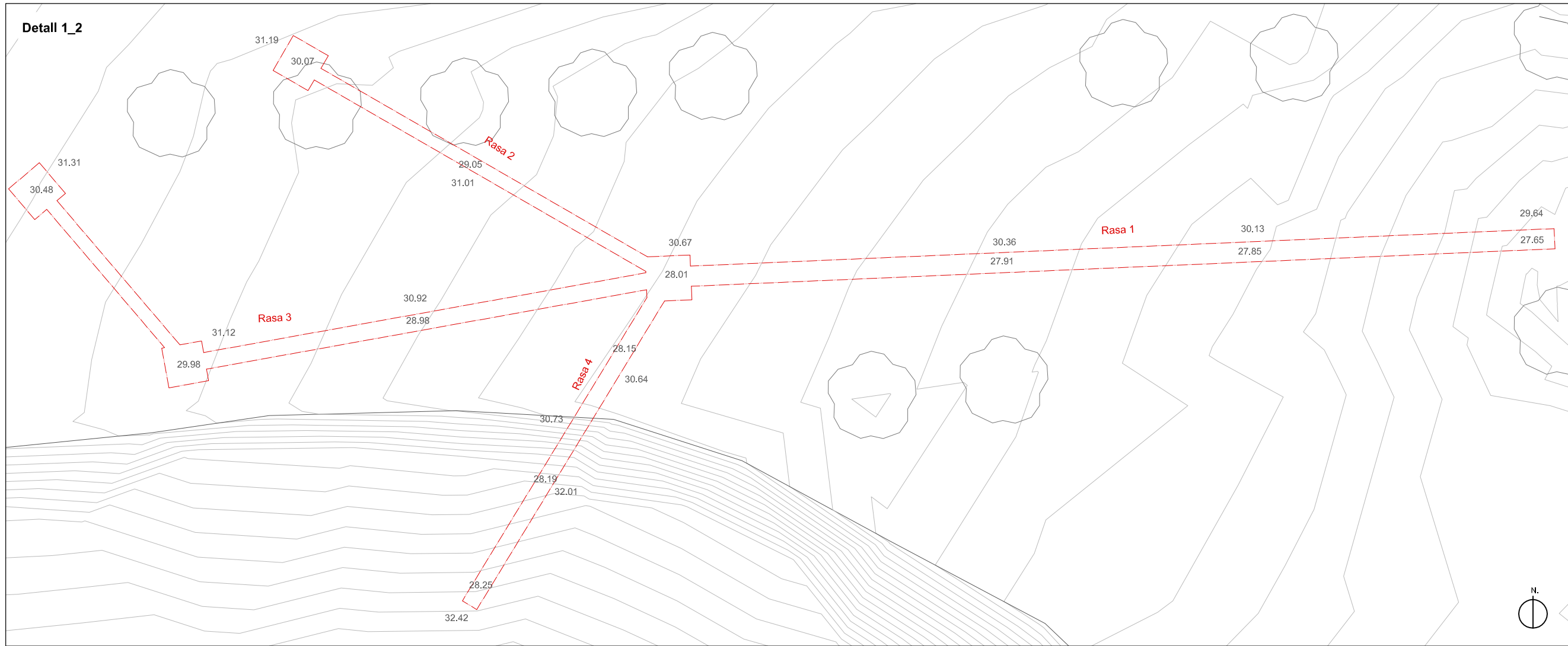
Data

Maig 2018

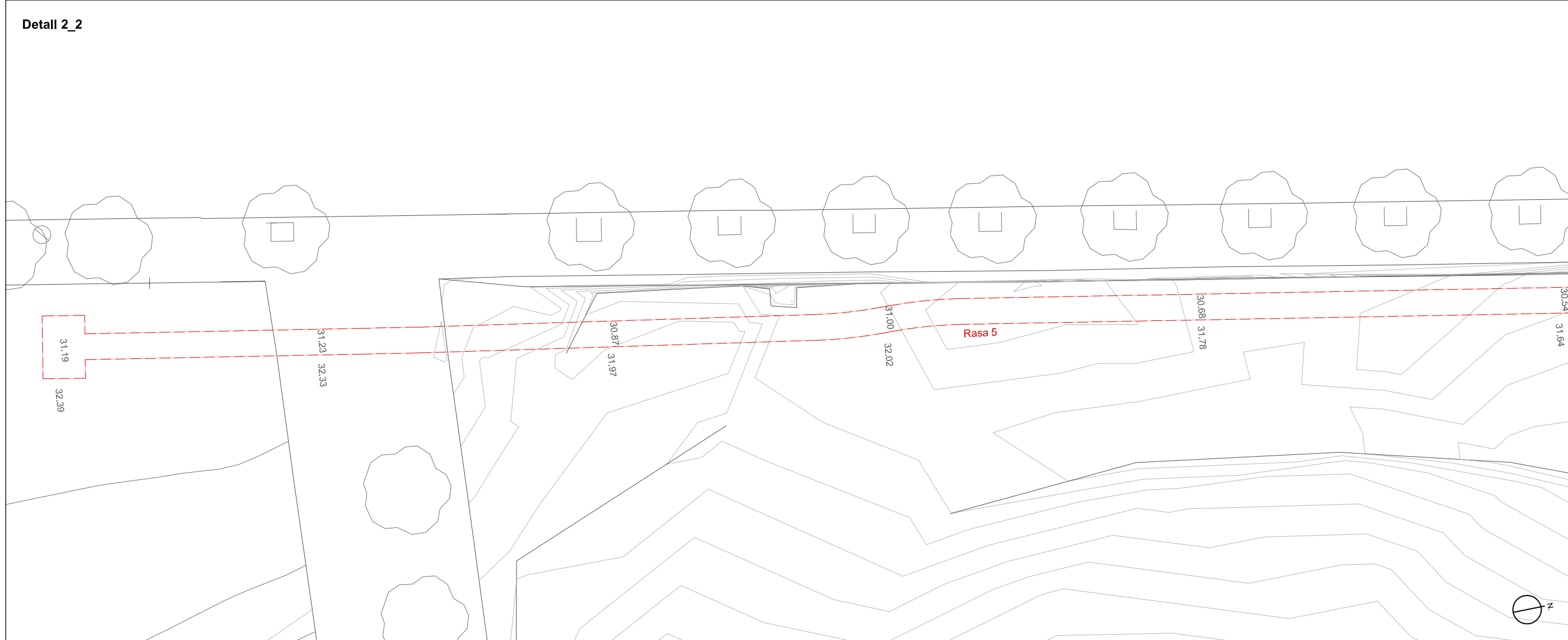
Full

2 de 2

Detall 1_2



Detall 2_2



- Llegenda**
- Limit superior rasa
 - Limit inferior rasa

Loc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament

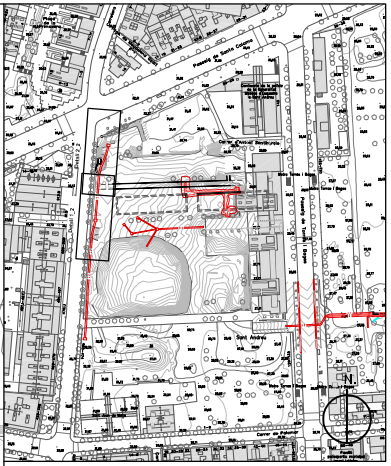
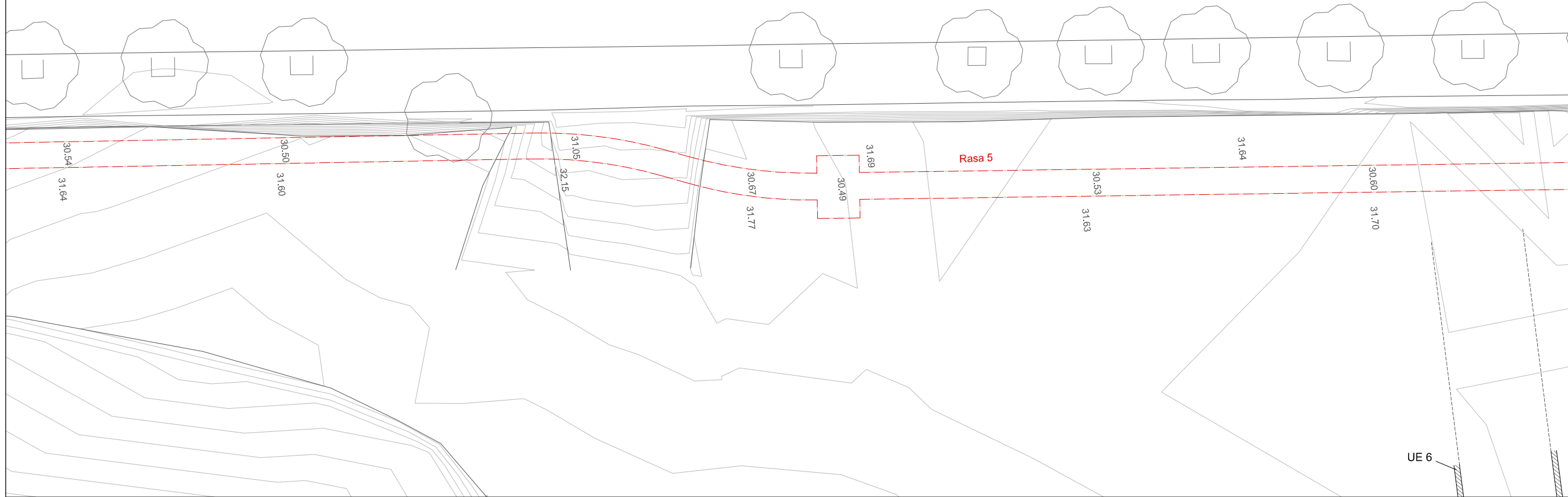
Direcció Arqueològica
Lourdes Moret Pujol
Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol
Detall rases

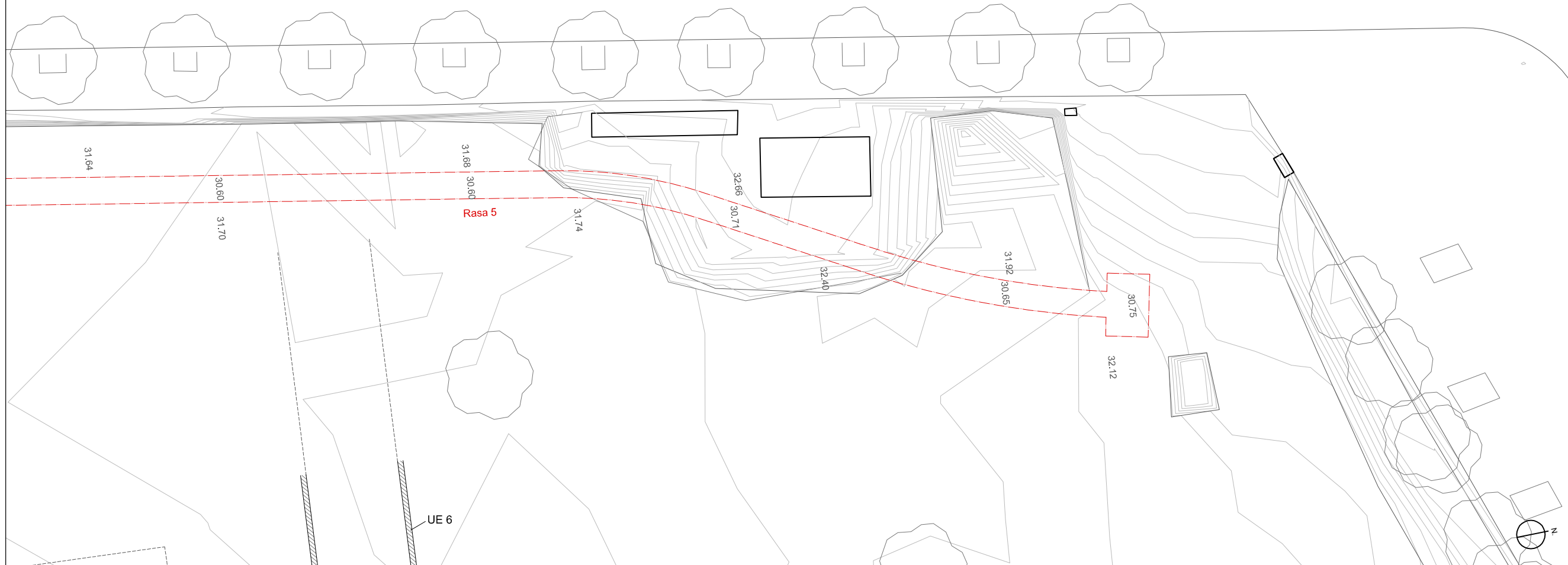
Escala Núm. plànol
A3 1:200 **3**

Data Full
Maig 2018 **1 de 5**

Detall 1_2



Detall 2_2



Llegenda

- Limit superior rasa
- Limit inferior rasa

Loc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica

Lourdes Moret Pujol

Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

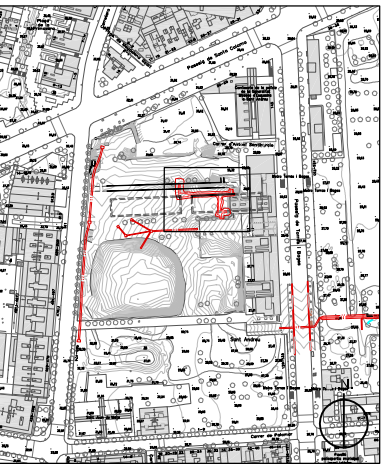
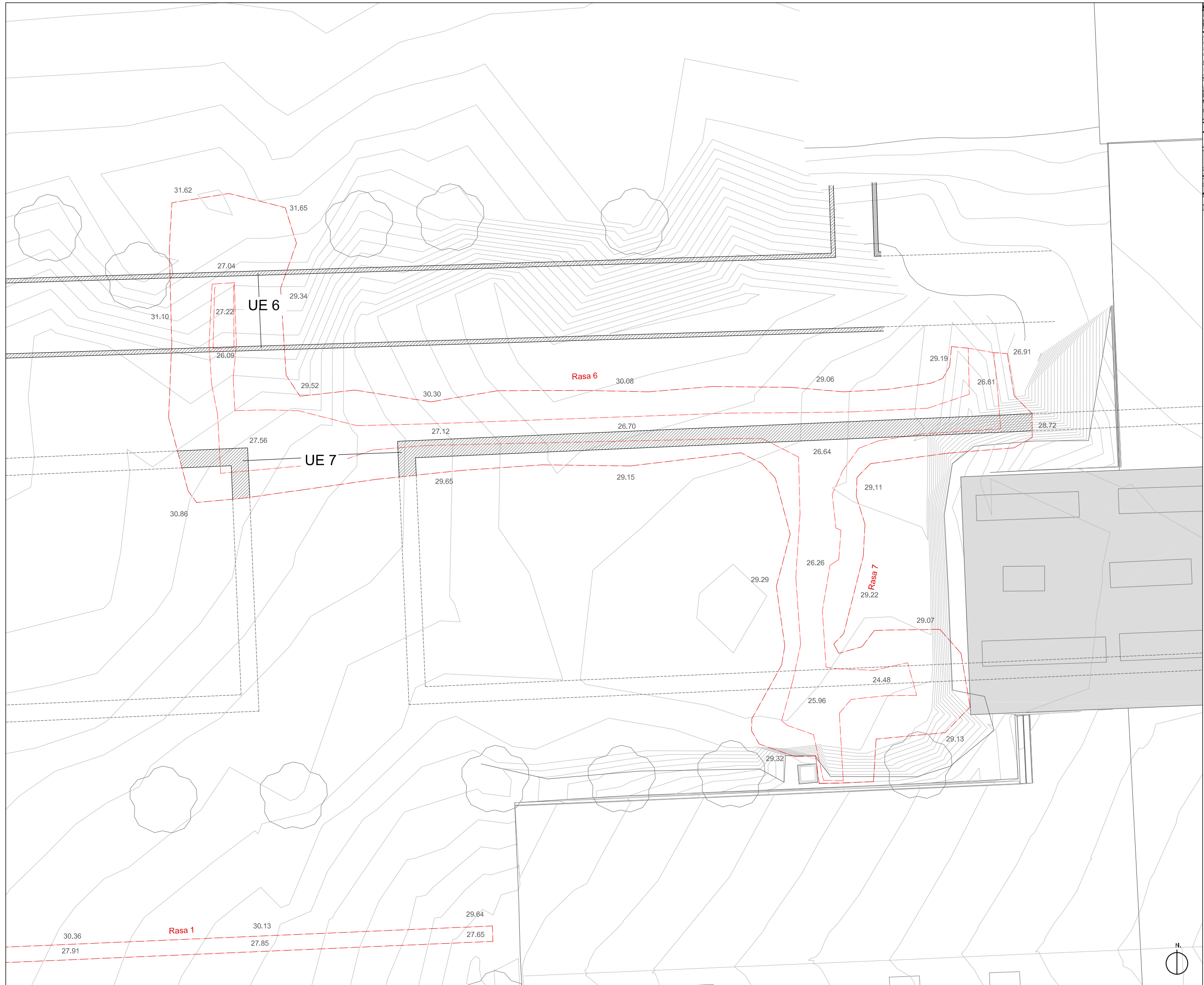
Detall rases

Escala
A3 1:200

Núm. plànol
3

Data
Maig 2018

Full
2 de 5



Llegenda

- Limit superior rasa
- Limit inferior rasa

Loc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica

Lourdes Moret Pujol

Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

Detall rases

Escala
A3 1:200

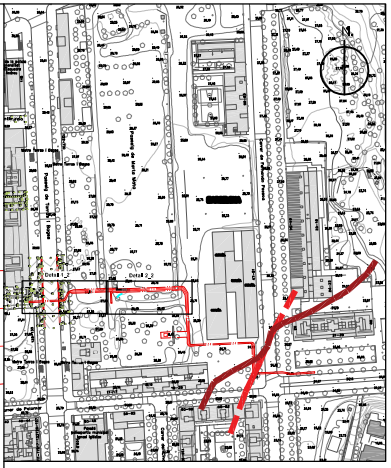
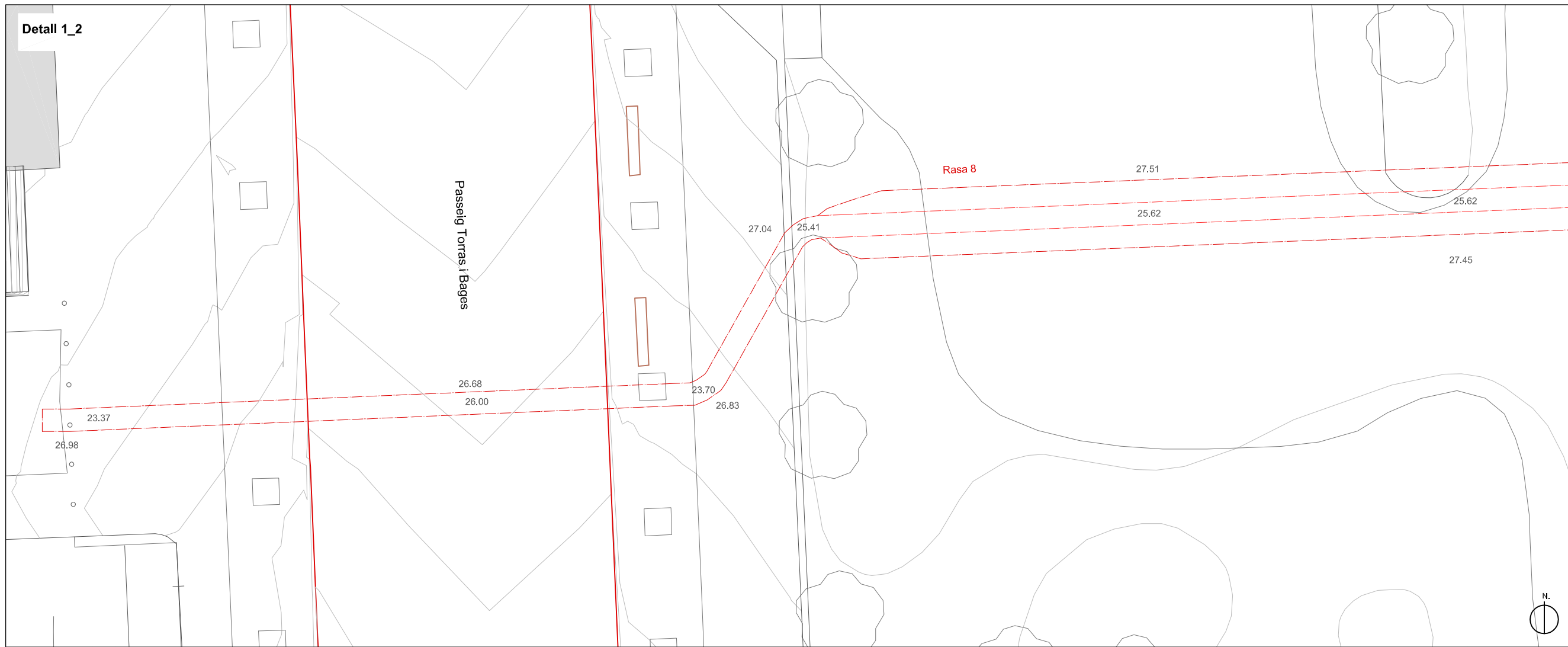
Núm. plànol
3

Data
Maig 2018

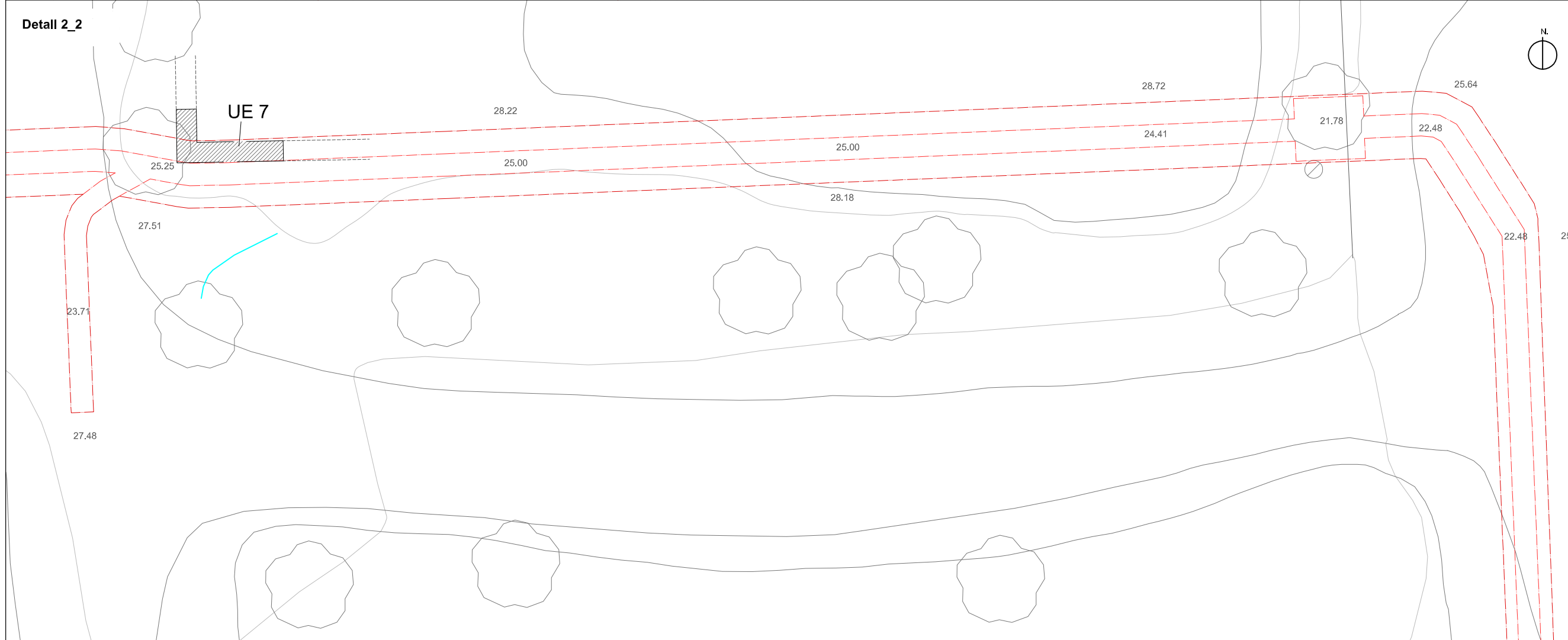
Full
3 de 5



Detall 1_2



Detall 2_2



Llegenda

- Limit superior rasa
- Limit inferior rasa

Lloc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica
Lourdes Moret Pujol
Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

Detall rases

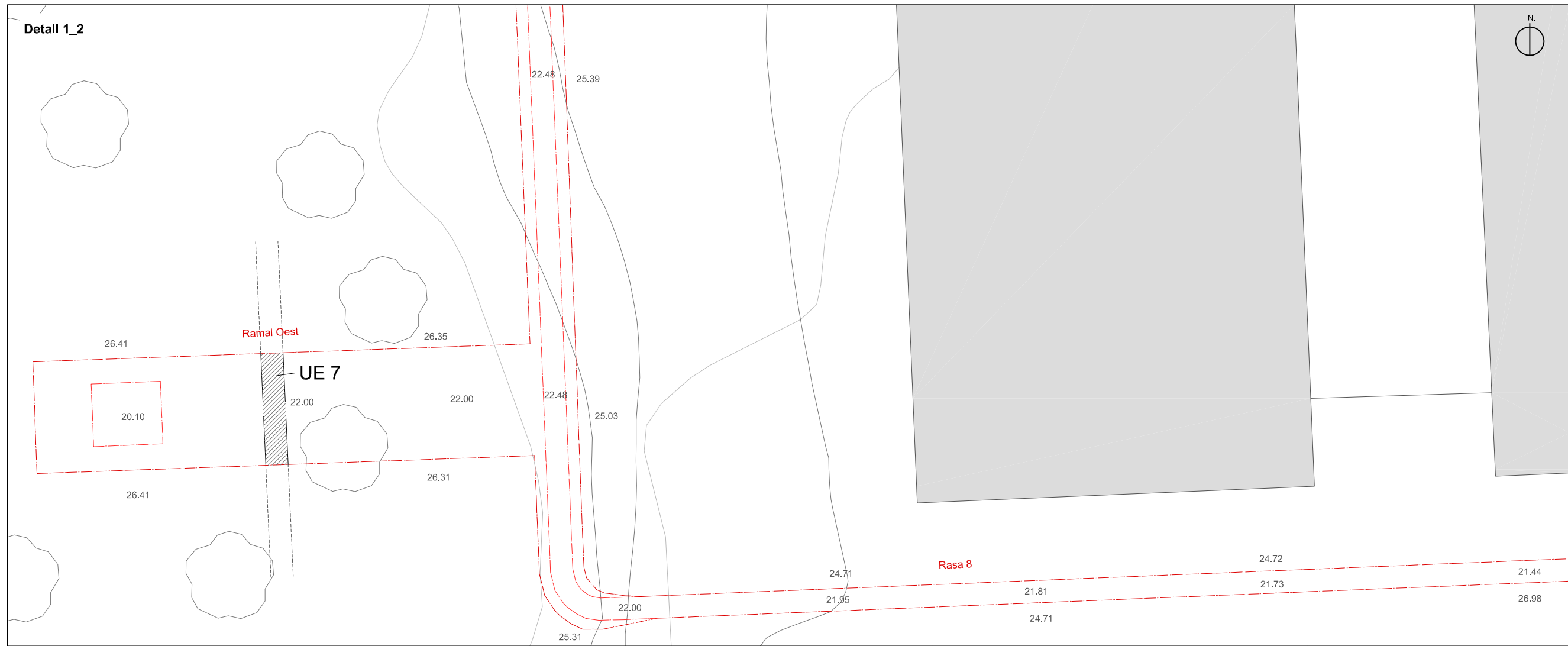
Escala
A3 1:200

Núm. plànol
3

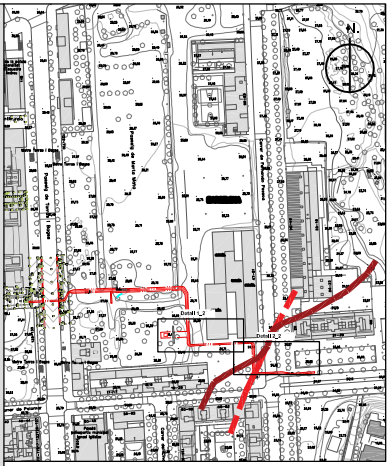
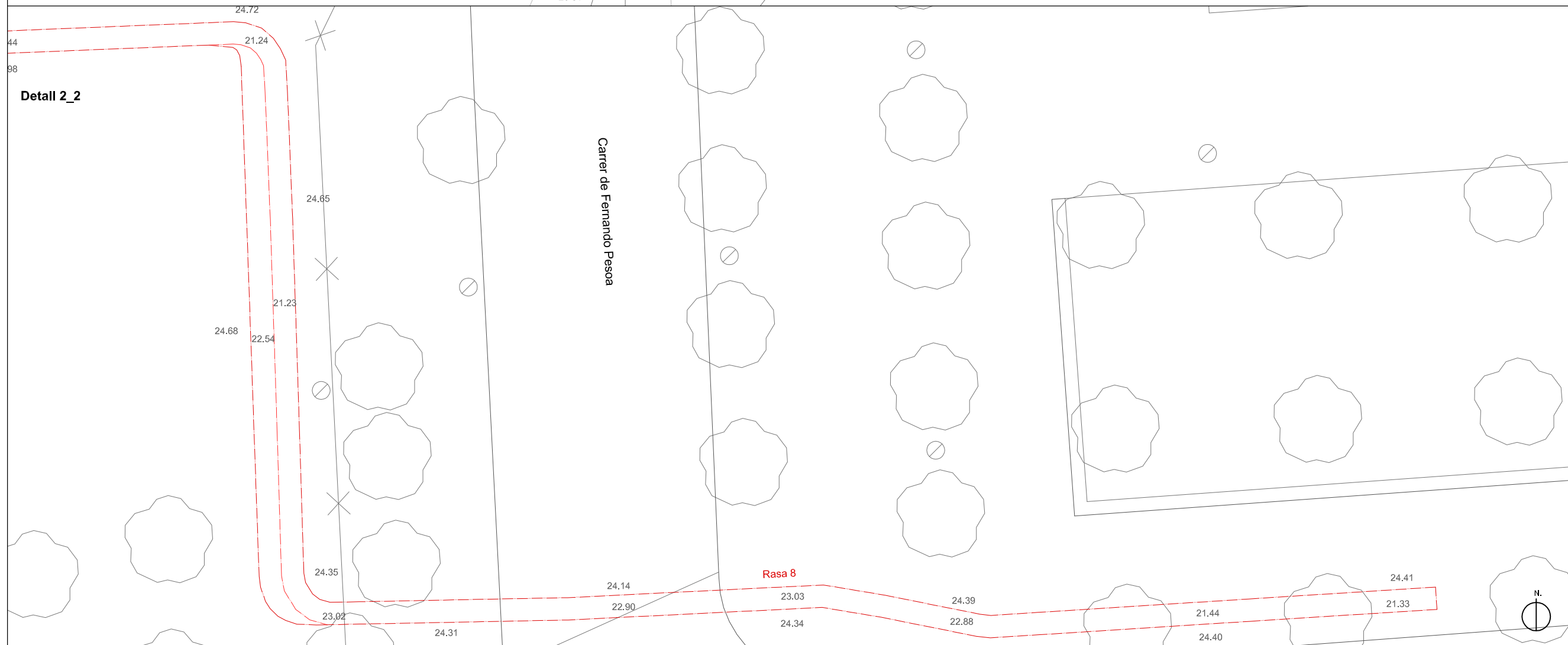
Data
Maig 2018

Full
4 de 5

Detall 1_2



Detall 2_2



Llegenda

- Limit superior rasa
- Limit inferior rasa

Lloc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica
Lourdes Moret Pujol
Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

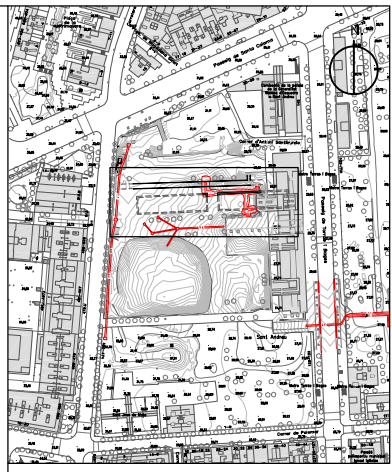
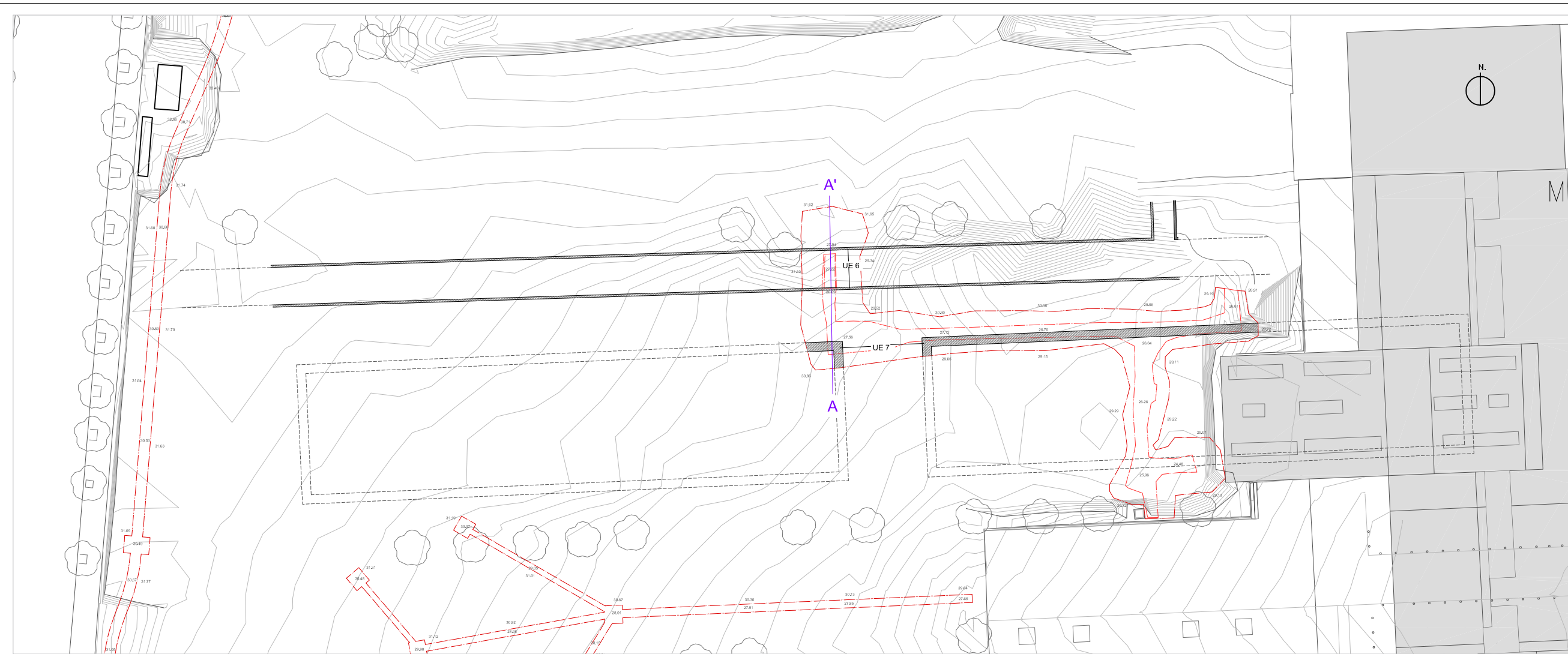
Detall rases

Escala
A3 1:200

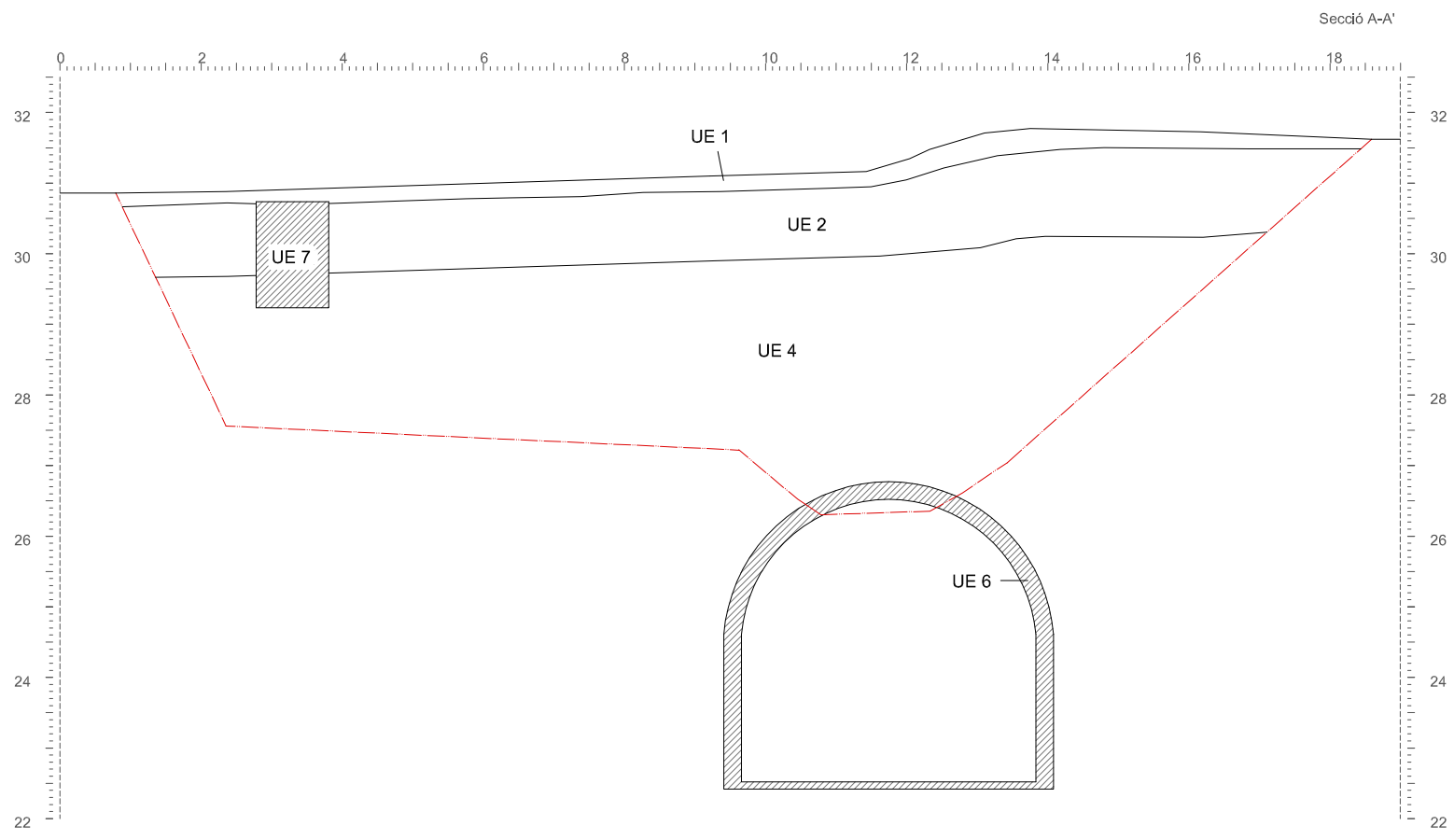
Núm. plànol
3

Data
Maig 2018

Full
5 de 5



Escala A3 1:500



Escala A3 1:100

Llegenda

- Límit superior rasa
- Límit inferior rasa

Loc de la Intervenció

Intervenció arqueològica al carrer de Fernando Pessoa, 43 / carrer Gran de Sant Andreu, 474-480 / Passeig de Torras i Bages, 110

Districte de Sant Andreu. Barcelona

Codi: 086/17

Promoció i Finançament



Direcció Arqueològica
 Lourdes Moret Pujol
 Antoni Bosch Bullich

Títol del Plànol

Planta i secció restes localitzades

Escala	Núm. plànol
VARIS	4

Data	Full
Maig 2018	1 de 1